

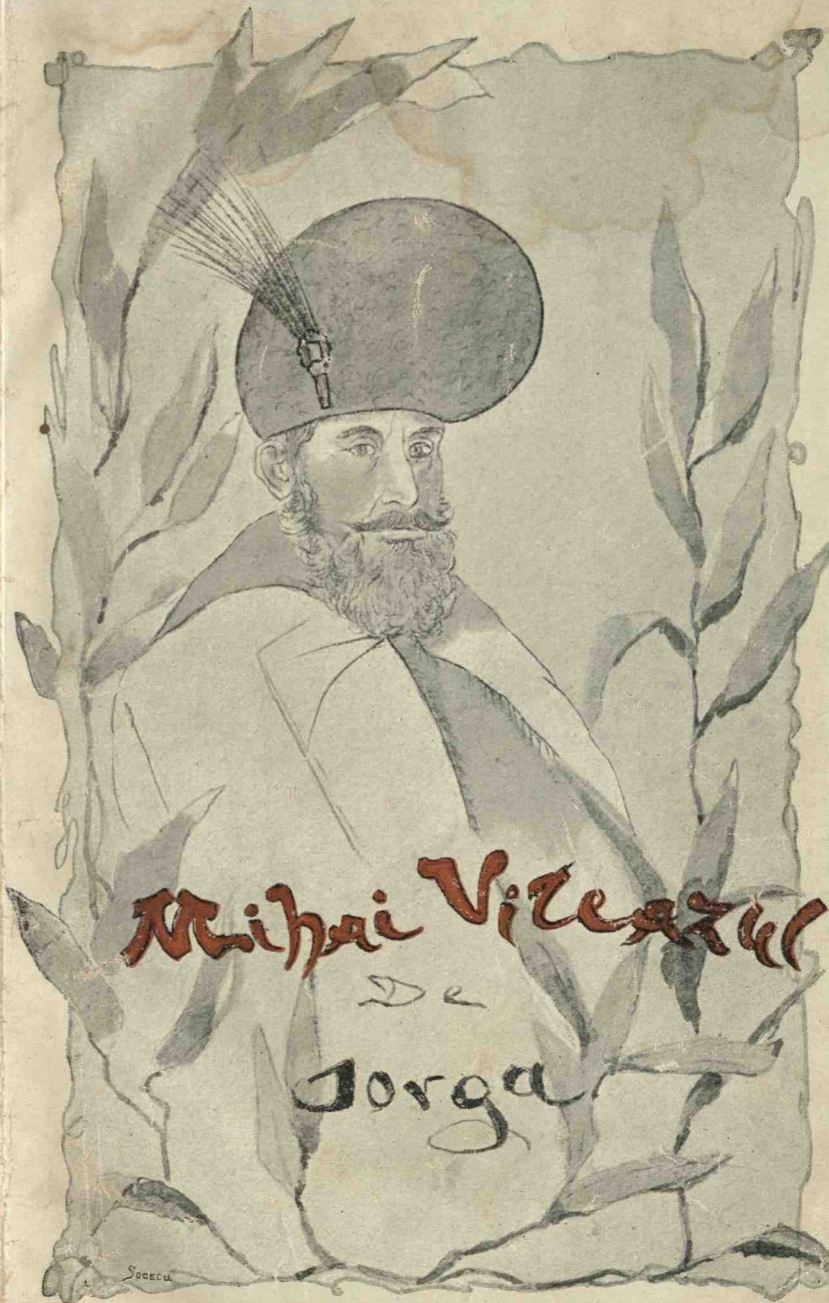
R.P.R.

BIBLIOTECA CENTRALA
A
UNIVERSITAȚII
DIN
BUCUREȘTI

No. Curent *14072* Format.....

No. Inventar *19341* Anul.....

Secția..... Raftul.....

Jan 14605

Aut. 14072

SCURTA ISTORIE

A LUI

MIHAI VITEAZUL

ÎN AMINTIREA

CELOR SĂVÎRȘITE ACUM TREI SUTE DE ANI

DE

N. IORGA

Donatione Major

19341

BUCUREȘTI

Editura Librăriei SOCECŪ & Co., Calea Victoriei, 21

1900

*92 Mihai Viteazul
9 (498.1) 1593/1601"*

BIBLIOTECA CENTRALA UNIVERSITARA
BUCURESTI
14072
C901 1956

CONTINUT

1956

1961

D

Stab. grafic I. V. Socecū, Str. Berzei, 59.
60,081.

B.C.U. Bucuresti

C19341

MIHAI VITEAZUL

Alexandru-cel-Rău, fiul lui Bogdan Lăpușneanu și al doilea Domn de origine moldovenească în București, fu ridicat la 8 Septembrie 1593 spre a fi dus la Constantinopol de ceaușul Sultanului. Fusese numit în Iulie 1592, — în Țara-Românească, fiind-că nu putuse rămînea în Moldova, unde fusese numit întâi. Creditorii nemulțămii ai lui Aron-Vodă aduseseră această schimbare, cu totul fără importanță: pentru cine numise și pentru cine fusese numit, ambele Scaune domnești erau același lucru.

Alexandru domnise decî vre-o trei-spre-zece luni. Înlocuise pe alt Moldovean, pe Ștefan fiul lui Ion Vodă cel Cumplit, și acestăalt avuse chiverniseala un timp ceva mai scurt și decît atîta. În mai puțin de trei ani se schimbaseră doi Domni și țara avuse să plătească trei cumpărături de Domnie. Ultimul cumpărător, Mihai-Vodă, era un fiu natural al lui Pătrașcu-cel-Bun. Născut la 1558, el a trăit o tinereță fericită, ascunzînd originea sa și pretențiile la care ea îi dădea dreptul. El nu figurează în Divanul fratelui său Petru Cercel și

nu-și legă norocul de schimbătorul noroc al acestuia. Din contra, supt Mihnea al II^{lea}, care făcea parte din familia Mirceștilor, dușmană familiei sale, Mihaï fu bine privit, dăruit cu boierie, însărcinat cu „isprăvnicii“ Domnești. Supt succesorii lui Mihnea, el ajunsese Mare-Postelnic, apoi Mare-Ban al Craiovei, cea mai înaltă treaptă a boieriei muntene. Începînd a fi considerat ca un Domn posibil, unul din oamenii cei mai puternici de la Poartă, Banul Iani, care făcuse și scosese mulți Domni, îl chemă la Constantinopole pentru a-i da Scaunul: mama lui Mihaï era sora lui Iani, un Cantacuzino, fiu al vestitului Șaitan-Oglu. Prins în cale, el fu adus la București și osîndit la moarte. Un accident îi scapă viața: pe drumul spre locul de osîndă, spune o tradiție, el izbuti a se refugia în Biserica Albă din acest oraș; calăul se înspăimîntă de mareația condamnatului și lăasă din mîină arma, pe care nimeni nu cuteză s'o ridice, afirmă un curtean al Domnului. Orî-cum, aceasta-l mîntui: Mihaï aduse înaintea lui Alexandru 12 boieri, cari jurară, după obiceiul timpului, că Banul merită credința cînd asigură că nu e fiu de Domn. Prigonit din nou după iertare, Mihaï fugi în Ardeal, luă scrisori de recomandatie de la Sigismund și, ajuns la Poartă, găsi banî prin mijlocul lui Iani, lui Andronic, tot așa de puternicul frate al acestuia, și al ambasadorului englez. Așa ajunsese Domn Mihaï-Viteazul, cumpărînd cu banî tronul pe care era să-l apere cu sabia.

Revolta lui și a vecinului său din Moldova, Aron-Vodă, un bastard al lui Alexandru Lăpușnea-

nu, e unul din faptele cele mai importante din istoria Românilor. În ea-și găsește izvorul situația neașteptată de însemnată pe care o dobîndesc țerile romîne, Muntenia în rîndul întăiū, timp de peste zece ani de zile, în ea reabilitarea morală și militară a neamului și influența politică și culturală pe care Romîniile din ambele principate o căpătară asupra Orientului creștin în secolul al XVII^{lea}. Căutarea rădăcinilor acestui fapt e decî o sarcină cu desăvîrșire necesară.

Mihai-Vodă și Aron se răscurară înaintea de toate fiind-că cel d'întăiū era o natură deosebită de a predecesorilor săi, care nu se putea mulțami cu ceia ce ajungea altora și nu putea înghiți ceia ce aceștia înghițiaū viața lor întregă: fiind-că cel de-al doilea avuse o dureroasă experiență de mazilie pe care nu voia s'o mai repete într'un timp care nu putea fi decît foarte scurt. Mihai era apoi dintr'o familie, în care iubirea pentru arme era ereditară, dintr'o familie luxoasă, dorită de fast și de pompe, dintr'o familie care pricinuisse multe neplăceri Turcilor și întreținuse neconținute legături cu creștinătatea. Fiul cavalerescului Pătrașcu-cel-Bun, fratele poetului și gramaticului Petru-Cercel, scoborîtorul după mamă al Cantacuzinilor nu putea fi un Mihnea sau un Petru-Șchiopul oare-care.

Dar credem că această cauză accidentală n'a fost singura cauză. Între Mihai și Aron erau evidente deosebiri și, totuși, amîndoi făcură același lucru. Mîna a trebuit decî să li fie forțată: unuia mai mult, firește, altuia mai puțin, după însușirile fie-căruia. I-a silit la răscoală, și pe unul și pe

altul, o anumită situație interioară a țerii și i-a încurajat să perziste o anumită situație europeană.

Cumpărările de tron țineaū scump: rapoartele de ambasadă din Constantinopol, mai ales cele imperiale și venețiene, dau sume mari, mai mult sau mai puțin exacte. Dar avem o socoteală sigură, pe care ne putem răzima pe deplin. Unul dintre diplomații lui Mihai-Viteazul, Petru Armeanul, autor de cronică pierdută în cea mai mare parte, ni dă într'un fragment păstrat cheltuielile făcute cu ridicarea acestuia în Scaun: noul Domn împrumutase 400,000 de taleri, pe cari îi împărțise ast-fel: lui Sinan-Pașa, Mare-Vizir, 20,000 de galbeni, iar restul Vizirilor din Divan și Pașilor cu influență.

Sarcina împrumutului nu apăsa însă asupra împrumutătorului. Cu creditorii, compuși din Greci, Evrei, Armeni, Turci, oamenii de afaceri ai Constantinopolei, se proceda ast-fel. Chitanțele ce li se dădeau îi autoriza une-orî a-și lua plata în natură, trimetînd gelepi, cari să ridice oile și vitele ce reveniau Domniei. Alte orî, banii trebuiau să fie restituiți în monedă. Pentru a controla întrebuintarea veniturilor țerii, pentru a supraveghia intrarea banilor în Vistierie sau a-și aduna turmele, creditorii trimeteau agenți sau veniau în persoană de se stabiliau la Curte sau în orașul de reședință. Domnul, care trebuia să facă față, într'un timp scurt, la atîtea îndatoriri față cu Poarta — haraciul anual, prezenturile rămase în urmă —, îi ținea cu tainuri probabil, îi îngrijia și-i cruța cu

deosebire: erau o castă privilegiată, o adunătură intangibilă de străini lacomi, cari, neputînd recăpăta capitalul, luaă după prețuirea lor proprie venitul. Nimene nu îndrăznea să se atingă de acești jefuitori cu contract, de acești autori de veșnice neorînduiești, cari se știaă mai tari decît debitorul lor și nu se sfiaă s'o și arăte. Voevodul care s'ar fi simțit jignit de brutalitatea acestor stăpîni de mîna a doua, trebuia să se gîndească la dovezile de influență pe care ei le dăduse: destituit de Ieniceri, cari-și aveaă, la ei, la cazarmă, omul lor, Aron fusese restabilit de acești creditorî, cari venise cu el la Constantinopol și ceruse cu scandal Sultanului plata datoriilor Domnului său confirmarea acestuia pînă la plată.

Într'un an însă nu se puteaă plăti, orî cîtă dibăcie ar fi avut slujitoriî, sute de miî de galbeni. Boierî, a căror nemulțămire era în oare care cazurî ținută în samă, trebuiaă cruțați; alt-fel, ei pribegiaă, ca și dînșii pribegia țara, „se risipia“. O parte, — cînd Domnia era scurtă: cea mai mare parte, — din datoriî rămîneaă neplătite. Domnul mazilit, pentru o cauză saă pentru alta, — de obiceiă fiind-că se găsia un altul care să ofere mai mult, — nu intra totuși, la Constantinopol, în închi-soare pentru datoriî. Succesorul oferia totdeauna și plata datornicilor neplătiți ai celui pe care-l înlocuia. Se făcuse o normă, un principiu, pe acest timp, că *datoriile sint ale Scaunului*, că le plătește țara, orî-cine ar ocupa momentan acest Scaun. Cel mult, — și aceasta ar explica nemulțămirile creditorilor cu schimbările, — se reduceaă aceste da-

torii său se înlăturau convențiile verbale. Dacă ast-fel responsabilitatea Domnilor se făcea mai ușoară și situația lor mai bună, pentru țară obiceiul era o calamitate.

În 1593, în adevăr, mai rămăsese poate datorii de-ale lui Mihnea, rămăsese, de sigur, aproape întreagă sarcina datoriilor celor doi Domni din urmă, și noul numit, acela care era să caute o soluție cu armele, aducea și el datorii nouă. Mihaï putea să fie ofensat de purtarea Curtii de creditori, din ce în ce în mai mare, rușinat de atotputernicia ei, dar pentru el situația financiară nu era atât de înspăimântătoare ca pentru supușii săi. El avea o dezlegare pentru problemă, de și o dezlegare neplăcută: mazilia, cea de la Poartă, forțată, sau cea de bună voie, de la sine, exilul. Petru Șchiopul trăia în liniște ultimii săi ani în Tirol și Mihnea al II^{lea} era un Pașă fericit la Dunărea turcească. Dar Moldova și Țara-Românească trebuiau să plătească datoriile amîndurora, — datorii pe care ei le și uitase poate.

Cele spuse până aici explică în parte nemulțămirea, disperarea — cuvîntul nu e prea tare — de care erau cuprinse raiielele Sultanului din ambele țeri dunărene la suirea pe tron a lui Mihaï-Viteazul. Dar am vorbit încă numai de sarcinile extraordinare, de sarcinile de Domnie nouă, adunate, capitalizate de schimbările răpezi ale Voevozilor. Dar sînt și altele, sarcinile obișnuite, sarcinile de tribut, sarcinile de furnituri, care trebuie înșirate și acelea pentru a desăvîrși tabloul.

Logofătul lui Mihai-Viteazul, bătrînul Teodosie, a dat un „izvod“ oficial, cum se zicea pe atunci, unui Silezian, care trecea prin Țara-Românească, în drumul spre Constantinopol, un izvod despre ultimii ani din istoria acesteia, și izvodul, tradus în latinește din polona negociatorului Andrei Taranowski și întregit, a ajuns până la noi, printr'o broșură, reprodusă de mai multe ori. În această operă a lui Baltazar Walter, călătorul silezian, pe care „o aprobase însuși Domnul“, cetim: „Numai Domnul Țerii-Românești dă la o tonă de aur, 20,000 de oi, 2,000 de cai, 10,000 de măsurî mari de grîu, tot atîta orz, mult unt, apoi, și miere“. Din rapoarte venețiene și din alte izvoare știm că Moldova plătea ceva mai mult decît 30,000 de galbeni. Din aceleși izvoare venețiene, putem scoate o prețuire de 60,000 de galbeni pentru tributul muntean între anii 1590 și 1594. Această sumă trebuia să se perceapă anual, dar Domniile se deprinsese a strînge birul, darea destinată acestui haraciū, de mai multe ori în același an.

Și atîta nu ajunge pentru a ni face o idee potrivită a situației. Haraciul nu se trimetea singur, ci totdeauna întovărășit de daruri, multe și pentru toată lumea. Avem socoteala acestor daruri pentru Ardeal, și putem judeca după aceasta. Transilvania plătia supt „regele Ioan“ 10,000 de galbeni; după răscoala lui Bekes, tributul provinciei fu crescut de Voevodul Ștefan cu alte 5,000. Se adăugeau darurile în natură Sultanului, și apoi: 5,000 de taleri Marelu-Vizir, 1,000 Vizirului al doilea, cîte 300 celorlalți viziri, apoi prezenturi

mai mărunte Nisangiului, ceaușilor, beglerbegilor, capigi-bașilor, Agei Ienicerilor și altora. De unde ieșia că, în timpuri obișnuite, cînd nu era nici o schimbare de demnitari, Ardealul avea 60,000 de taleri de cheltuieli cu daruri, pe lîngă tribut.

Veniau furniturile : acestea se plătiau în timpurile vechi. Pe la jumătatea secolului al XVI^{lea}, Turcii, cerînd cantități mari de provizii, dădeau șese aspri pe chila de orz. Oprind pe Domn de a trimete vitele peste graniță în Polonia, Sultanul îi poroncia să le trimeată la scale, pentru folosul vînzătorilor. Gelepîi, cari veniau în țară pentru furniturile de carne ale Capitalei turcești, veniau cu bani saū adunaū vite pentru banii pe cari îi împrumutase altă dată Domnului. Dar fără îndoială — și avem dovada pentru furnitura de grîne pomenită —, cumpărătura era mai mult o favoare decît un folos.

În secolul al XVII^{lea}, cu Domniile lungi și relativ pașnice, principatele se puteau numi țeri bogate și puteau suporta fără a fi strivite sarcini grele. Dar acelea erau timpuri de liniște, de pace asigurată, pe cînd, până la Mihnea al II^{lea} încă, Țara-Românească suferea de flagelul pribegilor și toată Domnia lui Petru-Șchiopul, predecesorul imediat al răscolatului Aron, nu e decît o istorie de năvăliri căzacești, de jaf și de pradă din partea acestor strașnici vecini. Cînd nu erau Cazacii în Moldova, cea mai neliniștită din cele două țeri, erau expedițiile de represiune ale Turcilor și Tatarilor, treceri de beglerbegi, prezenturi de făcut Hanilor la hotare ; cînd dușmani veșnici se

împăcau pentru moment, Moldova se vedea silită să plătească răscumpărarea, pentru Poloniî cari-i trimesese flagelul căzăcesc.

Aşa stătea lucrurile cînd Mihaî-Vodă văzu că nu poate domni şi voi totuşi să domnească, cînd Aron-Vodă, care nu uitase spaima din 1592, visă un tron asigurat, supt protecţia imperială şi cuteză să ridice arma contra Sultanului, cînd amîndoi Domniî ascultară îndemnul de răscoală care venia din Ardeal. Spre această răscoală Domniî erau mînaţi de ambiţie, ţara de nevoie. Mîna lui Aron, care nu era un războinic, fu forţată, de sigur, şi ştim din două dovezi că Mihaî nu impuse dezlipirea de Turci unor supuşi cari i-o cereau. Un biograf al marelui Voevod scrie: „Şi începură Turciî a coprinde Țara-Românească şi a-şi face lăcaşuri şi meceturi, şi începură a ţipa creştiniî de nevoia Turcilor, în cît însuşi Mihaî-Vodă cu toţi boierii se închisese de răul Turcilor şi multă vreme creştiniî zicea, doar se vor potoli Turciî de asupra-le. Iar ei mai mult rău făcea, că începuse a călcare ţara şi leagea creştinilor. Şi se strînse toţi boierii mari şi mici din toată ţara şi se svătură cum vor face să izbăvească Dumnezeu ţara din mîinile păgînilor. Şi, dacă văzură că într'alt chip nu se vor putea izbăvi, deacii ei ziseră: numai cu bărbăţie să redice sabie asupra vrăjmaşilor“. După ştiri din Ardeal, Papa scrie unui legat că nu numai Domnul, ci şi supuşii săi, sînt atît de dispuşi să se unească cu Ardealul, în cît cel d'întăiu şi-ar pierde tronul, împotrivindu-se.

O răscoală contra Turcilor era un act foarte îndrăzneț: trebuia să aibă bune speranțe un tributar ca să-l întreprindă. Ion-Vodă se răzimese pe Cazaci, dar aceștia slăbise ca neastîmpăr și încredere într'înșii la sfîrșitul secolului al XVI^{lea}, și apoi exemplul lui, al pretendenților din familia sa și din a lui Alexandru Lăpușneanu nu era îndemnător. Evenimentele politice întîmplute în Europa mai depărtată, cît și la hotarele chiar ale principatelor, făcură să se spereze din partea Domnilor romîni un capăt bun pentru răscoala lor.

Imperiul german n'a încheiat pînă în secolul al XVIII^{lea} nici o pace cu Turcii, ci numai armistiții. Ceî doi Împărați, creștinul din Praga și păgînul din Constantinopol, nu se puteau împăca limpede nici-o dată. Chiar în timpul armistițiilor, războiul ardea înfundat la toate granițele. Dacă Împăratul nu se bătea cu Padișahul, se ciocniau zilnic spahiii Pașei de Bosnia cu nobilii din Croația și Slavonia, de la „graniță vindică“, ostașii Pașei din Buda cu haiducii creștini de la hotarul panonic. Cînd Turcii credeau împrejurările potrivite, un pretext se găsea ușor în aceste conflicte de graniță, și lupta fățișă se redeschidea. Din 1592 încă, ciocnirile de hotar către Bosnia făceau să se prevadă războiul. Polonii părăsise față cu Turcii supt Sigismund al III^{lea} ori-ce scrupul de demnitate, pusese frîu Cazacilor, dăduse la Constantinopol darul de zibeline cari li se ceruse, acordase iarăși tributul reclamat de Tataři. Pacea cu Persii mîntuise pe Sultan de grija din Asia, cea mai se-

rioaasă din cîte le avuse. Vechile socoteli cu „Regele de la Buda“ trebuiaŭ răfuite. Numirea ca Mare-Vizir a lui Sinan-Paşa era însăşi o declaraţie de război. Lupta de la Sissek, în care Paşa Hassan de Bosnia rămase pe cîmpul de luptă, fu urmată de plecarea din Constantinopole a Marelui-Vizir, plecare care fu un adevărat triumf.

Războiul fiind început, cererile de ajutoare, provizii, contingente, servicii începură să ploaie asupra tributarilor. Nevoile războiului cu Perşii adusesese schimbarea lui Mihnea cu Cercel şi a lui Cercel cu Mihnea. Nevoile noului conflict aduseră căderea lui Alexandru-cel-Rău şi numirea lui Mihai-Viteazul. Schimbările acestea, ca şi pretenţiile de care erau întovărăşite, nu întîmpinară de o dată nici o rezistenţă în principate, unde însă ele grăbiaŭ criza provocată de situaţiunea financiară. Cu totul alt-fel fu în Ardeal.

Ardealul, ca Stat separat, a fost o creaţiune a politicei turceşti. Zápolya fu rege al Ungariei şi stăpînitor al Transilvaniei prin graţia lui Soliman Magnificul, care, luînd capitala sa celui de-al doilea Zápolya, îi dădu în schimb sprijinul prin care se menţinu. „Te-am făcut din nobil Voevod şi din Voevod rege“, spuneaŭ Turcii lui Ştefan Báthory, cînd el ajunsese rege al Poloniei, după ce sprijinul turcesc îl susţinuse în voevodatul său ardelean. Apărat de Germani şi Poloni prin protecţia Sultanului, de încălcările Sultanului prin zona izolantă a principatelor romîne, Ardealul trăia în linişte „supt umbra aripilor împărăteşti“.

Ca rege polon, gloriosul Ștefan Báthory fu de o supunere exemplară față cu voia Turcilor, de o supunere aparentă măcar fără nici o greșală. La Constantinopol, concesiile regelui îl făcură să scadă în opinia Turcilor, provocanți, cînd nu erau provocați. Între capetele înfierbîntate din Divanul imperial, erau unii cari credeau că ar trebui stabilit un beglerbegat în Polonia, altul în Ardeal și altul în țerile românești, se credea de asemenea spirate — și Sinan era dintre acelea — că ghiaurii din aceste țeri ar pleca fruntea fără să cîrtească înaintea voinței împărătești. Dacă se făcură șicane destule Polonilor, cari erau înfățișați ca supușii și tributarii Sultanului în conversații oficiale, cu atît mai multe amaruri trebuiră să înghiță Ardelenii, mai slabi decît vecinii lor și a căror situație de vasalitate față cu Poarta era un adevăr. În ultimele două decenii ale secolului, Turcii pretinseră să impuie Domniii ardeleni ca pe principii romîni și să crească tributul după plac.

Cristofor Báthory, fratele și succesorul regelui Ștefan, muri în 1581, lăsînd un copil nevristnic, Sigismund, care-i urmâ. Acest copil, crescut în mijlocul puterii, hrănit de preceptorii săi Iezuiți cu admirația modelelor eroice ale anticității, încunjurat de o curte de paraziți italieni, cari-i vorbeau numai de glorie și-l măguliau, în schimbul tainului, cu speranța că așa ceva ar fi făcut și pentru dînsul, ajunse una din cele mai curioase, mai desordonate și mai interesante naturi patologice care se pot închipui.

Născut la 1573, Sigismund avea în 1593 abia

două-zeci de ani. Simptome de ambiție apăruse de mult încă la dînsul. Cînd unchiul său din Polonia muri, precocile tînăr se luptă cu energie pentru dobîndirea coroanei regale, dînd bani și trimiteînd necurmăte scrisori și solfi acolo unde credea el că se va hotărî lucrul, la Poartă. Contra lui Sigismund de Suedia, care, cum se știe, fu ales în 1587, el întrebuiță toate mijloacele calomniei și înșelării, dar candidatul pe care-l săpă mai mult, fiind-că-l credea mai puternic, fu Maximilian de Austria. Acesta, ales rege de o partidă polonă, fu prins de cancelariul Ioan Zamoyski, care avea de soție pe Grizelida Báthory, sora tînărului Voevod. Aproape fără tranziție, succesul „Suedezului“ și nepotolita dorință de lucruri mari, care muncia pe Sigismund, îl făcură să-și schimbe orientarea politică. Se zvoni la Constantinopol că el ar voi să ieie pe o fată a Marelui-Duce de Toscana, ocupat atunci cu visuri de cruciată și cu organizări de războaie contra „Păgînilor“; apoi Turcii auziră că mireasa aleasă de Báthory ar fi o fiică a arhiducelui Carol de Stiria: regele Poloniei ar fi luat pe sora acesteia și s'ar fi alcătuit o ligă, întărită prin căsătorii, pentru a începe lupta generală a Credincioșilor contra uzurpatorilor Orientului. Ordine severe, repetate, se dădură lui Sigismund ca să-și oprească asemenea planuri nebune și să se însoare în țară sa și să-și ceară o nevastă de la „Împăratul“ său, cel din Răsărit.

Dispozițiile acestea ale lui Sigismund erau întreținute cu dibăcie de emisarii pontificali. Clement al VIII^{lea}, care ocupa atunci Scaunul Sfîntu-

lui Petru, se gândia la posibilitatea unei cruciate și-și dădea toate silințele ca s'o înjghebe. Cruciată această s'ar fi făcut de Papă și Împărat, cu sprijinul tuturor catolicilor și chiar cu al schismaticilor, cari prin lupta comună contra Turcilor ar fi apropiată de Biserica Romană și câștigați de dînsa. Ce prestigiu ar fi câștigat Scaunul roman dacă Răsăritul creștin s'ar fi plecat autorității sale și Constantinopolul ar fi fost recîștigat supt auspiciile sale !

Un Iezuit, care se coboria din una dintre cele mai mari familii spaniole, care avuse între strămoșii săi un arhiepiscop de Toledo, Alonso Carrillo, fu însărcinat încă din 1591 cu o misiune la Curtea lui Sigismund, al cărui confesor deveni în curînd. Urmară scrisori către Zamoyski, o vizită de solie toscană, o călătorie la Cracovia, toate lucruri semnificative și al căror înțeles era foarte bine prins de Turci. La 13 Mai Sigismund se întorsese din Polonia, în luna următoare Pașa de Bosnia rămînea pe cîmpul de luptă de la Sissek. Vremea se apropia cînd Sigismund putea și trebuia să se hotărească.

În August 1593, Sinan-Pașa, ajungea la Belgrad. Încă de la începerea războiului, ceauși pornice în toate părțile după contribuții și contingente. Ardealul nu fu cruțat: i se cereau suliți — 50,000 de suliți —, salahori, tunuri, praf, ghiulele, corăbii pentru poduri, provizii, — 100,000 de chile de făină de grîu, orz tot atîta, miere, unt, sare; principele trebuia să vie în persoană la Belgrad,

cu trupe. O altă solie veni după aceasta și provocă adunarea, la 1ⁱⁿ Septembrie, a unei diete la Alba-Iulia. Înainte de a se afla vre-un răspuns de la Ardeleni, Sinan, sosit la Belgrad, trimese iarăși „porunci împărătești“: Sigismund trebuia să lucreze cu Pașa de Timișoara, să țese intrigă contra Germanilor, să atace Kálló. Un sol ardelean duse tributul în lagăr, în Septembrie încă, dar Sigismund trebui să iasă însuși, cu trupele, la hotare. Însă colegul său turec de expediție fu prea grăbit, pe cînd principele nu era de fel, așa încît un nou conflict izbueni din această colaborație neizbutită. Sinan, care luase Veszprimul și Palota, se hotărî din fericire să-și ieie cuartirele de iarnă, și Sigismund primi ordin să-î urmăze exemplul. Ceia ce împiedecă pe Turci de a-î face cereri nouă de participare la războiul atunci cînd creștinii, luînd la rîndul lor ofensiva, cuceriră cîteva cetăți de graniță. Îndreptățirile ce dădu, împreună cu refuzul său, nu înlăturară din mintea Turcilor bănuielile de trădare. Corespondența începută de principe cu generalii imperiali de la hotare fusese, de altmintrelea, o îndrumare decizivă către această trădare.

Trimețînd, după sfatul prudent al lui Zamoyiski, turco-fil prin necesitățile politicei polone, un sol la regina Angliei spre a o face să intervie pentru el la Poartă, Sigismund se scuzase pentru acest pas de aparentă supunere, prin Carillo, către Împăratul creștin și Papa. Clement răspunse trimetînd un sol special la principe, pe Croatul Alexandru Komulović (Comuleus), cleric roman.

Komulović, „vizitator apostolic la popoarele creștine catolice din țara turcească“, trebuia să viziteze și pe Domniș de la Dunăre, pe Cazaci, pe Țar, moștenitorul Coroanei Constantinopolitane și protectorul indicat al creștinilor orientali de aceeași limbă și lege cu dînsul. Plecat în Novembre din Roma, emisariul pontifical era la Alba-Iulia în Februar 1594. El asistă la deschiderea și închiderea dietei, care nu votă decît cheltuelile ordinare și extraordinare ale principelui. Ea se închise în noaptea de 13 Februar.

În noaptea următoare se redactau de Sigismund „capitulele“, propunerile de alianță pe care Carillo trebuia să le ducă la Praga, Împăratului; consilierii ardeleni iscălisă împreună cu stăpînul lor hotărîrea grea de urmărire a răscoalei. Cardinalul Báthory, vărul neofitului în politica de cruciată, venit tot în Februar, după ordinul Papei și iel, întări și mai mult aceste dispoziții. Toată tînăra nobile era pentru lupta în contra Turcilor și alianța naturală cu „frații“ din Ungaria. Komulović plecă, cu totul mulțumit, în luna lui Mart spre Polonia.

Exista și o partidă contrară schimbării în vechia politică, supt care Ardealul trăise, în pace și fericire, timp de o jumătate de secol: o formațiune bătrînișă magnați ai provinciei, cari văzuse pe Soliman Magnificul și respectau puterea otomană; erau oameni cu influență, îndărătnici în ideile lor, gata să moară pentru dîsele și să le susție cu orî-ce mijloace. Dar în toată lumea creștină era un irezistibil curent de iluzii asupra rezultatului apro-

piat pe care trebuia să-l deie războiul providențial ce se începuse. Era natural ca Sinan, în Belgrad, să viseze luarea Vienei, dar mai puțin obișnuit ca abatele Alexandru să deie planul prin care fără îndoială Constantinopolul va fi luat înnainte de sfîrșitul anului 1594. Sigismund auzia profeții despre cucerirea Imperiului otoman de „regii unguri“ supt al patru-spre-zecelea Sultan, cel de față; Curtea sa nu știa să-i vorbească decît de glorie; i se promitea Lîna de Aur, titlul de principe al Imperiului pentru el, un Voevod, mîna unei arhiducese. Fără a sta mai mult pe gînduri, el se declară fățiș, trimese și primi solii dela „inimic“ și începu a organiza opera.

De la început fusese vorba de o ligă creștină, și nu de ajutoare momentane, de la început atenția organizatorilor noiei cruciate fusese îndreptată asupra tributarilor Porții. Singurul principe catolic de la Dunăre trebuia să deie un îndemn celor doi Domni shismatici din vecinătatea lui, să-i ațîțe și să-i conducă. Sigismund trebuia să ridice apoi și populațiile creștine din Imperiul otoman, care nu se bucurau de un guvern propriu.

La 16 Februar, Komulović vorbește de vizita ce va face lui Aron și Mihaï-Vodă, Domniî Moldovei și Țerei-Românești „pentru unirea lor cu acest prinț al Ardealului“. La 23, el pune în prima linie a lucrurilor de îndeplinit înjghebarea „unirii celor trei Domni“, după care ar veni cîștigarea Polonilor, Cazacilor, Rûșilor, Caucazienilor.

Înnainte de sosirea lui Komulović în Moldova, unde speranțele erau mai multe, Aron fusese atacat și din altă parte. Unul din comandanții imperiali de la hotare îi scrisese anunțindu-i victoriile recente ale creștinilor și pomenindu-i de situația liniștită și onorabilă, pe care ar avea-o Petru-Șchiopul în Imperiu: dacă el Aron, ar „face servicii bune și credincioase“ Împăratului, o asemenea soartă i-ar fi rezervată și lui. Imediat, Aron, care nu uitase spaima de mazilie din 1592, care se știa suspect la Poartă și oprise, pentru orî-ce caz, trupele ardelenе care-l restabilise, se grăbi să răspundă: vorbea de „marile lanțuri și lațuri“ care-î staū în cale și făgăduia nelămurit ceia ce i se ceruse îngăimat, *dacă ar avea asigurări scrise și pecetluite*. Vestea oficială a trecerii apropiate a Tatarilor către Ungaria prin Moldova decise pe Aron, cît putea fi decis un om timid ca dînsul. La 16 Februar, Domnul Moldovei scria lui Sigismund Báthory o scrisoare, care era o declarație complectă. Vorbia de trecerea Tatarilor, care trebuia oprită și pe care el, despre partea lui, era hotărît s'o oprească; asigura că Turcii sînt cu totul demoralizați, că n'ar opune nici o rezistență până la Constantinopol și declara că „el, cu tot poporul său și toată țara, va ajuta pe creștini“. Aron scrisese și Polonilor și Cazacilor, cari trebuiau să-l ajute a ținea piept Tătarilor și destăinuise, în termeni energici, și guvernului imperial al Ungariei Superioare adevăratele sale sentimente. Scrisorile fură trimise prin emisari, și aceștia se reuniră cu emisarii lui Mihaï-Vodă din Muntenia.

La 23 Februar găsim, într'o scrisoare a lui Komulović, acest pasagiu: „Moldoveanul și Munteanul atîrnă în toate de Ardelean: ba încă, acum patru zile, aū trimes o solie pentru a cere principelui să se unească cu toate puterile lor în potriua Turcilor“.

Aprobările nu întîrziară. Sigismund, Germanii din Ungaria Superioară, vizitatorul apostolic, arhiducele Matei mulțămiră lui Aron pentru declarațiile sale și-i încălziră zelul pentru creștinătate. După scrisori, veni solia Împăratului. Un Raguzan, care fusese legat prin înrudire de familia Domnească a Mirceștilor, fu expediat la amîndoi Domnii pentru a încheia cu dînșii tratate formale de alianță. Nu posedăm decît versiunea imperială a tratatului cu Aron, încheiat la Iași în ziua de 16 August următor: Domnul se îndatoria limpede numai la serviciu de spionaj; în schimb, Împăratul se obliga să-i cucerească țara, pe care s'o încorporeze la Imperiu, să-l apere, să-l adăpostească și să-l restituie dacă va fi gonit. Dar, verbal, Aron promisese din Maiu încă a conlucra cu Cazaciū lui Chlopicki, angajați de Imperiali, și cu Ardelenii pentru a opri pe Tatarii, marea necesitate a momentului; Cazaciū, la cari plecă vizitatorul papal, trebuiaū să fie plătiți și hrăniți de Domn.

În această lună Maiu, cînd Moldova se alipia printr'un act scris la liga creștină, azeziunea lui Mihai-Vodă era acum asigurată. Siguranța unirii între cei trei principii tributari, supt patronagiul Papei și Împăratului, făcu pe Sîrbii din Banat să

asculte cuvintele lui Gheorghe Palatich, Ban de Lugos, prin care Sigismund îi ațîța la revoltă. În frunte cu un Teodor Ladica și un Dochian Rác, ei atacară cetățile turcești, ocupară Becicherecul, își întinseră prădăciunile asupra întregii regiuni stăpînite de Turci, bătură în luptă deschisă pe Pașa de Timișoara și-l uciseră fiul. În principele Ardealului ei vedeau regele lor și scriau din lagăr „strălucitului și prea-luminatului craiu Sigismund, al Ardealului și Sîrbiei, slăvit Voevod al Moldovei și Țării-Românești“.

Însă succesele ligei, întărirea și manifestarea ei, erau împiedecate de două lucruri: dușmănia Polonilor, politica turco-filă, prudentă și interesată, fără nici-un element sentimental sau idealist, a lui Ioan Zamoyski, regele de fapt al regatului; și, pe urmă, discordia din Ardeal, unde cele două partide nu puteau găsi un termen mijlociū asupra căruia să se înțeleagă. Scrisorile lui Marini, prin care anunța, la 1^{iu} Iunie, încheierea tratatului cu Aron, fură prinse la Camenița și Cazacii, cărora li se dădea drumul numai cînd voiă cancelariul, fură opriți de a ieși în calea Tatarilor. Pe de altă parte, la granița apuseană a Moldovei, o dietă, cea din 1^{iu} Maiū, nu dăduse nici-un rezultat. O a doua, în Iunie, trebuia să hotărească conflictul. Sigismund, care făgădui lui Marini, venit în Ardeal la dînsul, sprijin de bani și de Secui, supt Pangrațiu Sennyei, lui Aron, era decis să facă să înceteze cu orî-ce preț opoziția. Membrii dietei fură primiți în palatul princiar, între soldați, cu tunu-

rile pregătite. Sigismund apăru în persoană la dietă — lucru neobișnuit — cu suita sa de tineri și ceru încuviințarea răscoalei. Dar curagiul îi lipsi în momentul hotărîtor, cînd văzu că șeful gardei refuză concursul său și nobilii amenințați se în-cunjură de trupe. O nouă dietă fu statornicită pen-tru luna următoare. Consecința zăbăvei fu învin-gerea Sîrbilor de către Cuciuc-Hasan, noul Pașă de Timișoara și strivirea lor desăvîrșită în mo-mentul cînd Laurențiu Paleologul, arhiepiscop de Cipru, venia să promită „regelui Sîrbilor“ sprij-i-nul celor-lalte populații balcanice, Grecii și Bul-garii, cari ar fi gata să se ridice la trecerea Du-nărei de către creștini.

Tatarii se apropiaū în acest timp. Lipsiți de ajutoare, Moldovenii, cari se aflaū în jurul lui Aron, se risipiră pentru a-și asigura familia și avutul. Domnul se închise în Iași, cu 10,000 de Curteni și garda sa ungresească de 4,000 de oameni. Aici se înfățișară Tatarii în sara de 30 Iunie. Aron tre-bui să se răscumpere cu provizii și bani, „plîn-gind“, scrie Marini, „de ciudă și de durere“. Iel plăti și tributul obișnuit, pe care-l oprise în Maiū, la timpul trimeterii, și făcu daruri Hanului, care-l înștiința că „se va răfui cu el la întors“.

Tatarii trecură în Pocuția, apoi, schimbîndu-și calea subit, în trei corpuri, intrară în Ardeal: că-pitanul de Hust, Gașpar Kornis, se închise în ce-tate, fiind prins pe neprevăzute. Năvălitorii își urmară drumul, cioenindu-se cu Ungurii, fără pier-deri însemnate și merșeră să întîlnească pe Sinan-

Paşa, care oprise ofensiva Germanilor, luase, la 10 Iulie, Tata şi asediă, la 20 ale lunii, Raabul.

În curînd însă lucrurile erau să se schimbe cu totul, în favoarea creştinilor. În adevăr, Sinan izbuti să cucerească Raabul şi Papa, dar el se retrase înnaintea Komornului, pe care-l găsi bine apărat. În acelaşi timp, ruptura definitivă între tributari şi Turci se făcuse.

În Iulie, doi soli munteni sosiaū la Curţile din Ardeal şi Moldova: Stroe Stolnicul Buzescu fusese trimes la Aron, iar fratele său Radu Clucerul la „craiul“ ardelean. Pe acesta din urmă îl întîlniră în Ardeal Komulović şi Marino, cari se întorsese lîngă Sigismund pentru a grăbi lucrurile. El negocia cu trimesii Papei şi Împăratului, cari-i arătară mandatele ce aveau de la aceştia şi se înfăţişară împreună cu dînsul înnaintea principelui. Sigismund jură că va pleca în curînd în expediţie, împreună cu vecinii săi din Moldova şi Ţara-Românească, iar Stroe şi principele „jurară să fie uniţi şi confederaţi cu Măria Sa Împăratul şi cu toată creştianitatea“. Mihaï strînsese 10,000 de oameni de ţară, cerea să i se deie încă pe atîţia Cazaci dintre salariaţii imperiali şi ori-cîte trupe de ajutor ar fi cu putinţă, toate pe socoteala lui, „căci va vedea Măria Sa Împăratul cît folos vom face creştinătăţii“. Intrigă împiedecară pe Komulović şi Marini de a trece în Ţara-Românească, unde găsiaū că sînt prea mulţi Turci în jurul Domnului, dar acesta stărui în scris pentru venirea

lor. Un sol moldovean și un sol al Ardealului se înfățișară la București și jurară alianța întreită.

Pe cînd se încheia această „legătură“, situația se limpezia, în sfîrșit, în Ardeal. Adversarii politicei nouă a lui Sigismund, prinzînd curaj, ajunseră cu îndrăzneala așa de departe în cît promisera lui Sinan-Pașa, care oferia unuia dintre ei coroana Ungariei, să trimeată legați la Poartă pe Domn și pe reprezentanții Papei și Împăratului, pe cari nu-i recunoscuse. O conspirație se organizează pentru a „înlătura“ pe neastîmpăratul tînăr. Vărul vitreg al principelui, Ioan Iffiu, fu pus să-i destăinuiască planul de revoltă și să-l îndemne a fugi. Sigismund eși din Alba-Iulia și, sfătuit tot așa de sincer pe cale, merse să se închidă în Chioara, la hotare, gata a-și părăsi țara.

Dar, pe cînd biruitorii răspîndeau zvonul unei abdicatii de bună voie, cîți-va credincioși și cîteva rude salvară tronul lui Sigismund. În dieta din Cluj, adunată după succesul dibacei lovituri, se agita planuri de Domnie nouă: un Kendi, tînărul și vioiul Baltazar Báthory; de guvern după norma venețiană supt ocrotirea Sultanului. Dar principele fugar făcu apel la nobilii și poporul său. Puternicul Șt. Bocskai, un viitor rege, Geszty Ferencz, șeful forțelor militare ale principatului, seniorul Deveî, Ștefan Csáky, un credincios prieten al lui Sigismund, în toată viața-i frămîntată, Gașpar Kornis, Christ. Keresztury, comandantul din Chioara, Jósika, viitorul cancelariu, se ridicară pentru suveranul lor legiuit; Secuîi, chemați la

dietă, trecură la Sigismund; Sibiiul, dintre orașe, se declară pentru dînsul. O deputație solemnă rechemă pe cel izgonit prin înșelăciune.

Însă certele începură din nou în dieta pe care acum o prezida Sigismund. Atunci, acesta îndrăzni, pentru a-și satisface ambiția și a-și scăpa situația. Albert Király, unul din ofițerii Curții, arestă în ziua de 28 August pe opozanți, în frunte cu Baltazar Báthory și cei trei Kendy. Trei zile după arestare, o parte din prinși erau tăiați în piața publică. La 11 Septembrie, în temnița de la Gherla, Baltazar și cancelariul W. Kovacsóczy erau gîtuiți, și aceiași soartă o avură a doua zi în închisoarea de la Gileu alți doi nobili. Unii dintre vinovați fugise; alții fură iertați. În Octombrie, o nouă dietă, adunată la Alba-Iulia, votă, fără a crîeni, tot ce i se ceru, adecă revolta, pe care Sigismund era liber în sfîrșit s'o înceapă

Acum, cînd era stăpîn acasă la dînsul, venise timpul să lege oficial legăturile secrete pe care le înnodase până atunci cu Împăratul și să ajute cu trupe pe vecinii, cari căpătase numai făgăduinți de la dînsul. Unul dintre aceștia, Aron, îl precedase, de alt-fel, pe această cale și, cum am văzut, Marini redacta formal „liga și închinarea“ către Împărat, căruia trebuia să-i trimeată un ambasador anume, și i-l trimese, în adevăr, în Octombrie.

Solia trimeasă de Sigismund la Praga ajunse mai tîrziu numai, în Ianuar 1595. Dar înainte de a încheia un tratat solemn cu Curtea imperială,

Sigismund trimesese trupe în toată direcția. O parte, supt Geszty, atunci în mare favoare, intrară în dată în Banat, se ciocniră cu Tatarii, prinseră provizii pe Dunăre și atacară, până la Crăciun, câteva castele. Altele, „pe la 18 Octobree“, spune o cronică ardeleană, intrară, supt Mihail Horváth, căpitanul de Făgăraș și Ștefan Békés, în Țara-Românească, trecînd pe la pasul Branului. Ajutoarele sosiră mai pe urmă lui Aron, supt Andrei Baresai. De o cam dată, în această din urmă țară, Cazacii singuri, ațîțați de emisarul papal, pătrunseră, prădînd, până la Reni și Chilia în olatul turcesc, și dădură ast-fel semnalul luptei.

Maî de mult încă se fixase între aliați planul de a inaugura lupta printr'un măcel general al Turcilor din principate. Crunta măsură trebuia luată în acelaș moment, probabil, în Moldova ca și în Țara-Românească. Mihaî se ținu de cuvînt. La 15 Novembre, trupele ardeleni vin în București. Îndată după aceasta, la 23 ale lunei, garda turcească și creditorii constantinopolitani erau chemați, „pentru a li se plăti“ în curțile Vistierului Dan. Casa fu aprinsă la cele patru colțuri și bătută cu tunurile. Nicî unul dintre cei prinși în cursă nu scăpă. Un cadilischer din Ungaria cu 2.000 de oameni sosi, în curînd, poate pentru a prinde pe „hain“: Mihaî evită o întîlnire cu dînsul, eși din oraș, se retrase în tabăra unde stăteau cei două mii de Unguri ai lui Sigismund, și de aici, întors într'o noapte, el omorî pe oaspeții cari venise pentru a-î cere bani și poate pentru a-î

lua viața. Credința pentru creștinătate, atîta vreme pusă la îndoială, a Domnului muntean nu se putea arăta într'un chip mai sîngeros, mai îndrăzneț și mai energic.

În București, fusese soldați turci, Ieniceri, cari asigurau pe supușii direcți ai Sultanului. La Curtea din Iași nu mai erau, în a doua Domnie a lui Aron, decît un mic număr de Turci nearmați și cîțiva Turci țarigrădeni. Aici era mai puțin de lucru, și, mai ales, mai puțin risc de luat asupra-și. Ceia ce împiedecă pe Aron nu fu lipsa de voință, nici frica de niște adversari așa de inofensivi, ci o întîmplare cu totul neprevăzută. În momentul năvălirii Tatarilor, Cazacii părăsise pe aliatul lor din Moldova. Hotărît să dea lovitura întăia de sabie, Aron îi chemă din nou în ajutorul său pentru a-l ajuta la acest act. Ei veniră, dar, Domnul pârîndu-li-se prea bogat, ca dușmani. Se întoarseră în potrivea celui care-i chemase, îl despoiară și-l făcură să fugă către munți. Aici, lucrul trebuia început din nou.

Cînd Aron își răscumpără Domnia de la „aliatii“ săi, el nu-și schimbase gîndul de revoltă. Pe cînd Cazacii prădau probabil prin Bugeac, el aștepta momentul potrivit pentru a se manifesta. Turcii avură reaua idee de a-i da pretextul. Îl maziliră și trimeseră un ceauș pentru a-l duce, după obicei, la Poartă. Aron ucise pe ceauș, și aceasta fu un semn pentru măcelul tuturor Turcilor și Evreilor străini, cari se găsiau în țară. Cazacii, cu cari se împacă solemn în curînd, printr'un act în scris, și Ungurii lui Sigismund, cari veniră îndată,

erau suficienți pentru a-l apăra la nevoie. Răscoala Moldovei, posterioară celei din Țara-Românească, a trebuit să se întâmple la sfârșitul lui Decembrie 1594. La 3 Ianuar 1595, doi Turci, rezervați pentru Sigismund, fură aduși la Brașov, ca marturi ai celor întâmplate.

În timpul când se petreceau aceste împrejurări în Moldova, Mihaï începuse o campanie de iarnă contra Turcilor de la Dunăre, din cetăți: era o expediție necesară, fiind-că fără a liberă linia fluviului, Scaunul i-ar fi fost neconținut amenințat de răzbunarea acelor pe cari îi ofensase așa de grav.

La 25 Novembre, ni spune povestirea oficială a războaielor Domnului muntean, Domnul atacase Giurgiul, care nu putu să fie luat, apoi, la 20 Decembrie, căpitaniî ardeleni sînt trimeseși la Orașul-de-Floci, pe care-l ard; un corp, plecat la 11 Ianuar, spre Hîrșova, cetate întărită, o jefuește. Trupe pornite trei zile după cele d'întăiū, ard Silistra, marea cetate turcească de pe malul drept al Dunărei. Siștovul, Rahova avură aceiași soartă (Ianuar).

Dar în Constantinopol se organiza expediția de represiune. Rebeliî trebuiaū schimbați cu orice preț: Altfel Constantinopolul era redus la foamete, proviziile fiindu-î tăiate, și o expediție sigură în contra Ungariei, cu acest mare foc aprins în urmă, devenia imposibilă. Sinan era încă Mare-Vizir; el dădu locul lui Mihaï unui copil, lui Radu, fiul nelegitim al lui Mihnea Turcitul, atunci beiu de Nicopol. În

locul lui Aron, același Sinan puse pe Ștefan Bogdan, zis Surdul, care domnise cu foarte puțin timp înainte în București. Mustafâ-Pașa, beglerbeg de Meraasch, și Aidin-Hasan, cu o oaste, în care erau 4.000 de ostași aleși și mulți Ieniceri, trebuia, în înțelegere cu Hanul, atunci în Banat, să facă schimbarea. Sinan căzînd, puțin timp după moartea Sultanului Murad, Radu fu schimbat printr'un protegiat al noului Vizir, Ferhad: Bogdan, fiul lui Iancu Sasul. La 8 Ianuar oștile ajunseser la Rusciuc: Hanul, despre partea lui, pătrunse în țară, pe la Vidin, cum i se poruncise.

Mihaî plecâ la 18 Ianuar 1595 pentru a răspinge invazia turcească. În drum, aflînd de apropierea Tatarilor de către Apus, el eși înaintea acestora, și se așeză la Hulubești în tabără, între cei doi dușmani. O strajă detașată înaintea Tătarilor, strajă condusă de cei trei Buzesți, Radu, Preda și Stroe, și de Radu Comisul Calomfirescu, se însărcină cu Tatarii, cari fură bătuti la Putineî (14 Ianuar), apoi la Stănești (24), unde peri nepotul Hanului, și mulți robi creștini, cîștigați în Ungaria, își redobîndiră libertatea. La Șerpătești se adunase în acest timp Hanul și 6.000 de Turci, dintre cari numai 300 de Ieniceri, grosul armatei turcești rămînînd cu pretendentul muntean la Rusciuc. Mihaî se hotărî să atace pe dușman în această tabără. Banul Manta începu atacul, care izbuti foarte bine. Ajutoarele turcești părăsiră pe Han, care plecâ spre Crimeia. Domnul victorios urmări fără preget pe fugarii turci, îi aruncâ peste Dunăre, trecu rîul la Marotin, în ziua de 4 Februar, și atacâ pe Hasan-Pașa

în suburbiile Rusciucului. Ciocnirea fu decizivă pentru această campanie: Turcii, învinși, fură puși pe fugă și urmăriți până în noapte, cu pierderi mari: un Ahmed-Pașa, Aga Ienicerilor. „Domnișorul“ Bogdan nu se opri decît la Constantinopol. Înainte de a se întoarce, Romîniî lui Mihaî-Vodă dădură foc Rusciucului.

Liber de grija propriii sale apărări, Mihaî se putu gîndi și la ajutoarele de care avea nevoie vecinul său din Moldova. În Februar, Ungurii lui Mihaî și Cazacii lui Aron întîlniaū la Dunărea înghețată, la Isaccea, pe Ștefan-Vodă Surdul, pe care Mustafă-Pașa îl aducea în Domnie cu 4,000 de Turci și Tatarii dobrogeni. Mustafă fu ucis, Ștefan însuși rămase pe cîmpul de luptă. Creștinii, cari răsپinsese la Cetatea-Albă un alt corp tatar, arsesese tot malul drept și stîng al Dunării inferioare și pătrunsese în Dobrogea, se despărțiră apoi. Ungurii reveniră, prădînd, la Mihaî, pe la Silistra și Turtucaia, iar Aron începea cu Cazacii o nouă expediție.

Avîntul era luat și micile succese contra cetăților continuară. La 1-iū Mart, Sigismund trimese ajutoare nouă, schimbînd pe șefii de pînă acum în Muntenia prin Albert Király, unul din cei mai capabili generali ardeleni. Întăriți astfel, cei doi Domni atacară cetățile mari care rezistase pînă atunci. Aron porni contra Tighinei, pe care, după cererea Cazacilor, li-o lăsă lor, mascînd-o numai prin cîteva trupe. El însuși se îndreptă spre Cetatea-Albă, și Moldovenii se ciocniră înainte de

10 Mart cu begul din acest oraş, care scăpă cu puţin. Cercetaşi treceau Dunărea şi reveneau cu steaguri. O parte din trupele tatare care se întorceau fură împrăştiate în acelaşi timp. Ismailul căzu la 22 Mart, dar Tighina nu fu luată şi nici Cetatea-Albă, aşa în cât Sigismund destituî pe Geszty, care comandă trupele sale din Moldova.

Cît despre Mihaî, el puse pe Manta şi Király să iee Brăila, pe care o dărimă, luînd o pradă bogată din acest vechi oraş de comerţ, potoli pe Manta, care manifesta intenţii suspecte şi întinse prădăciunile pînă departe în apropierea Balcanilor.

Pe cînd Domniî dunărenî erau ocupaţi cu răs-pingerea năvălirei, Sigismund Báthory gusta plăcerile neatîrnării şi ale gloriî. La 11 Ianuar sosise în Praga-soliî ardelenî cu instrucţiunile trebuitoare pentru tratat. Principele cerea recunoaşterea situaţiei sale în provincie, sprijin bănesc şi militar, titlul de principe al imperiului, Lîna de Aur, mîna unei arhiducese şi un adăpost la timp de nenorocire.

Cererile fură primite, aproape în aceeaşi formă : se refuza numai plata unei sume fixe pe an şi se specifica, în privinţa cuceririlor viitoare, că acele care vor fi făcute de Sigismund ajutat de Imperialî vor fi ale Împăratului şi că principele va păstra numai ca vasal al Imperiului chiar cetăţile şi locurile cucerite cu propriile lui forţe ; el trebuia să părăsească imediat partea pe care o redobîndise de la Turcî din teritoriile vechiului regat unguresc. La moartea lui, fără fiî, Ardealul devenia, în schimbul unei despăgubiri către fetele ce ar putea să-î

fi rămas în urmă, parte integrantă din Statele Împăratului. Moldova și Țara-Românească erau cuprinse în tratat, ca „regiuni supuse“ ale Ardealului; dar erau specificate anume, în același rang cu principatul suzeranului. Ca și Sigismund, și în chip direct, Domniile noastre trebuiau să facă jurământ de vasalitate teoretică lui Rudolf. Îndată după aceasta solia ardeleană plecă la Graz pentru a cere în numele lui Sigismund pe arhiducesa Maria-Cristina, sora reginei Poloniei. Până în April, aceasta nu plecase încă spre depărtata țară, unde era chemată să domnească.

Înainte de sosirea arhiducesei, lucruri importante se săvârșise în principate: Aron fu înlăturat de pe tron, iar Mihaï legat mai puternic de Ardeal printr'un act scris.

Schimbarea din Moldova se petrecu întâiu. Am văzut că Geszty fusese disgrățiat și înlocuit, fiind bănuț de trădare. Căderea lui Aron nu trebuie explicată prin alt motiv. Sigismund putuse anunța, cu mândrie, Împăratului căderea Brăilei, dar în Moldova succesele din Bugeac nu fusese urmate de altele. În Maiu încă se știa la Praga numai că asediul Tighinei continuă; alt-fel, afară de acest interminabil asediu, Aron nu se manifesta prin nimic. Relațiile între Imperiali și Poloni începuse apoi a se înnăspri, regele Sigismund refuzând orî-ce propunerî de alianță contra Turcilor, legînd consimțimîntul său de propunerî cu totul neacceptabile pentru Imperiu. Devenia tot mai evident că aliații creștini vor trebui să se lip-

sească de concursul polon, că, în combinațiile lor politice și militare, pe lângă dușmanul fațăș, vor trebui să ție samă și de un altul. Domnul de la granițele polone trebuia să fie în asemenea împrejurări un om de o credință nebănuită, o creatură ardeleană, care să-și fi căpătat puterea din minile lui Sigismund. Așa se explică hotărîrea, neașteptată pentru multă lume, pe care o luă Sigismund, aceia de a înlătura pe aliatul său moldovean. „Pîrile mincinoase“, de care vorbește o cronică contemporană și foarte sigură, au trebuit să fie de această natură.

Geszty muri subit, trecînd prin piața publică, nu fără bănuiele de otrăvire, la 11 Maiu 1595, în Sighișoara: scrisori de trădare, dovezi ale gîndului ce avuse de a lua Ardealul, se găsiră în hîrțile sale. La 3 Maiu, Aron, care se găsia, fără gardă stabilă de Moldoveni și Cazaci, cu totul la dispoziția mercenarilor săi unguri, fu prins de aceștia și expediat lui Sigismund, cu familia și averile sale. La 10 Maiu, prințul era adus la Brașov și stătu vre-o zece zile închis, în casele lui Ioan Hirscher. „Se plîngea de condiția Domnilor, pentru mulții rivali ce au“. Închis la Vinț la 19, el muri otrăvit acolo în 1596. Un om pe care Aron îl ridicase din rangul de jos, un „Țigan“, un fiu cu o Țigancă al lui Petru Șchiopul, Hatmanul Răzvan, fu stabilit în locul lui Aron. Urcînd treptele tronului, el luă numele Domnesc de Ștefan-Vodă. El fu întărit la 27 Iunie, cu darea steagului, de Gașpar Kornis, noul șef al gardei ardelen.

În Mai și Iunie, tratate fură încheiate de Sigismund, care regulară definitiv situația principatelor române față cu Ardealul. Mihaș trimesese la suzeranul său pe Eftimie mitropolitul, Luca episcopul de Buzău, Teofil, episcop de Râmnic și doisprezece boieri, pentru a face „legătura“. Lipsa de credință sa și de capacitate a ambasadorilor îi făcu să încheie cu Ardealul un tratat, care era în adevăr, cum a fost considerat de Mihaș: „o scădere a Domnului despre Domnia țerei și despre veniturile ei“. După un prolog, în care nu era vorba decât de liberarea Țerii-Românești prin Ardeal, de închinarea lui Mihaș și de biruințele „trupelor noastre“, „Mihaș, Voevodul Țerii noastre Românești“, primia de la Sigismund următoarele condiții: țara se încorporează la posesiunile Ardeleanului; îl recunoaște de „Domn și Craiu al său, din neam în neam“; se supune judecării lui drepte, „ca și alte domnii și stăpîniri supuse Luminăției Sale“. Numai „fiind-că nu poate sta neconținut în acea țară“, Sigismund e siliș a-i pune un Voevod, pe care i-l va cere țara, trebuind să știe și „limba țerii și limba părintească“ și să judece după obiceiul pămîntului, în numele principelui. „Voevodul“ va primi, ca odinioară de la Constantinopole, steag și buzdugan din Alba-Iulia, va stăpîni cu un sfat de doisprezece boieri, a căror numire și scoatere e rezervată principelui. Impozitele țerii se vor vota de dietele ardelene, unde țara va fi reprezentată; strîngătorii de impozite, numiți de principe, îi vor da lui sama; lista civilă a „Voevodului“, variabilă după vrednicia lui,

se va fixa tot de Ardelean. „Voevodul“ nu se va mai intitula „cu mila lui Dumnezeu“, nu va mai dispune de pecetea țerii, nu va avea comanda peste trupele auxiliare, nu va avea voie să condamne la moarte, nici să intre în relații cu puterile străine; până și cheltuielile sale de Paști și de Bobotează erau regulamentate în tratat. În schimb, preoții și boierii cari făcuse acest act infam își potrivise foarte bine propria lor situație: averile și drepturile clerului erau asigurate; „toate bisericile românești din teritoriile lui Sigismund“ trebuiau să fie supuse Scaunului din Tîrgoviște: *iobăgia era recunoscută*, și țeranii nu mai aveau dreptul să părăsească pămîntul ce locuiau. Grecii erau eliminați din funcțiile publice. Mihaî ajunsese „toema cu căpitanii lui“, dar nici-o-dată aristocrația laică și ecleziastică din principat n'avuse o asemenea situație privilegiată.

Tratatul cu noul Domn moldovean se încheie la 3 Iunie: reprezentanții lui Ștefan erau Ioan Calughera, fostul Vistier al lui Aron încă, și Mihaî Aga. Condițiile erau aceleași ca și pentru Muntenia, afară de două: căpitanii din cetăți trebuiau să fie numiți de Sigismund și cei ce atacați curtea unui boier erau pedepsiți cu moartea.

După încheierea tratatelor urmă instalarea solemnă a Domnilor: Ștefan cumpărase prin aceste concesii locul ce ocupa; Mihaî avea prea mare nevoie de ajutorul Ardealului, în momentul cînd expediția de represiune a Turcilor se aștepta necentenit, pentru a jigni pe Sigismund printr'un refuz: de și mai puțin decît Aron, și el avea lîngă

dînsul apărătorii unguri, cari-î puteau fi, la nevoie, paznicii. Se resignă deci, prestă jurămîntul și primi din mîinile lui Gh. Palatich, Banul de Lugos, buzduganul și steagul de Domnie nouă.

Dacă este un popor care nu iartă sînt, de sigur, Turcii, și Mihaî trăise prea multă vreme între dînșii ca să se înșele în această privință. La sfîrșitul lui April, Ferhad, Marele-Vizir, pleca din Constantinopole, pentru a înnăduși răscoala victorioasă până acum și a stabili un guvern de beglerbei în provinciile vinovate: Giafer-Pașa, beglerbeg de Șirvan, ar fi avut Moldova, iar Satîrgî Mohammed Țara-Românească. Dar lipsa de provizii, situația neliniștită a capitalei, intrigile țesute de Sinan și Caimacamul Ibrahim contra Marelui-Vizir zăboviră săptămîni întregi începerea unei acțiuni serioase. Pe cînd Ferhad stătea locului cu trupele, pe cînd Ienicerii și topcii se băteau între dînșii în tabără, vești groaznice, exagerate de frică și de depărtare, sosiau de la Dunăre: Oeacovul fusese luat de Cazaci, o nouă oaste creștină înconjurase Tighina, Cetatea-Albă căzuse, Bulgarii se stabilise peste Dunăre, în țara lui Mihaî-Vodă. Babadagul fusese cucerit, „Ungurii“ bătuse pe Aga Seimenilor, care cercase să arunce un pod peste Dunăre spre a trece în Țara-Românească. Foametea începea să bîntuiască capitala, Dunărea fiind un rîu pierdut, Marea-Neagră fiind acoperită de șeicele Cazacilor, lipsa domnind și în marele grînar african al Barbariei. Ca de obicei în asemenea timpuri, exaltați cutezaū să vorbească Sultanului în cale, aruncînd asupra servi-

torilor lui nenorocirile Imperiului, și mulțimea îi scăpa de urmările îndrăznelii lor.

La 8 Iulie, în sfârșit, Ferhad era la Rusciuc și primia ofranda de capete și de robi dobândiți în împrejurări necunoscute de beglerbegul Greciei, șef al avan-gardei. Din cortul său cu opt stâlpi, el supraveghia facerea podului spre răz bunare, cînd veni Ceaușul, care trebuia să-l ducă la Constantinopol, unde-și sfârși, în chip silnic, viața. Învîngătorul în lupta de palat, Sinan, porni spre oastea de la Dunăre, la începutul lui August. „În trei sau patru zile“, spunea la 10 Iulie noul Mare-Vizir unui ambasador creștin, „voi pleca în potruva Muntenilor și Moldovenilor; nu vreau să vi se întărească pacea, până nu mă voi întoarce după ce-î voi fi tăiat în bucăți pe toți și ori îi voi dovedi eu, ori mă vor dovedi ei pe mine.“

Pe acest timp, Ștefan Răzvan ținea calea Tatarilor la Nistru, al cărui curs îl cucerise, și e de observat că aceștia nu veniră. Se ușură ast-fel sarcina lui Mihaï, care rămînea să păzească la Dunăre, să împiedece, dacă era cu putință, facerea unui pod și, în ori-ce caz, să zăbovească lucrurile cît mai mult până la sosirea suzeranului ardelean. Acesta era ocupat atunci cu încheierea legăturilor sale față de Papă și de Împărat și cu preparativele pentru o căsătorie, care era să aibă urmări triste pentru dînsul.

Pe cînd Stroe Buzescu și Radu Calomfirescu se duceau să reprezinte pe Domn la nunta princiară, care se celebră în August, Sinan trecea Du-

nărea pe podul ce înjghebase la Giurgiu și intra în țara dușmanului. Mihaï rezistase o lună întreagă, spune cronica oficială, și putuse fi înlăturat cu greu printr'un atac dublu, îndreptat de Turci contra celor ce voiaū să li taie drumul.

Poate era mai cuminte să se aștepte sosirea lui Sigismund Báthory înainte de a risca lupta cu un dușman, ale căruia forțe se apropiaū de 100,000 oameni, pe cînd, Romîni, Ardeleni și Cazaci, creștinii erau numai 16,000. Două lucruri explică, mi se pare, hotărîrea lui Mihaï. Timpul venirii lui Sigismund era nesigur, și nu se putea pune mare temeiū pe sosirea unui protector care stătu în Bârsa nu mai puțin decît trei săptămîni înainte de a trece munții.

Apoi umilitul prin tratatul din Maiū voiă să arăte de ce era el capabil, voiă să-și dea măsura. Din lagărul său din Măgureni, Domnul trecuse la Copăcenii, și aici se afla ultima lui tabără înaintea luptei.

Această luptă, de sigur una din cele mai glorioase din istoria noastră, se dădu la Călugărenii, lîngă apa Neajlovului, în ziua de 23 August. Creștinii erau apărați de rîu și de dealuri; Turcii se răzimaū pe zdrobitoarea lor superioritate numerică, și, ca totdeauna, luptaū desprețuind orî-ce considerații strategice. Oștile începură harța din zori încă, și norocul fu, multă vreme, nesigur. Atunci, nerăbdător, Marele-Vizir organizează un mare atac, pe care-l conduse în persoană. Creștinii fură răspinși la un șfert de milă și pierdură douăsprezece tu-

nuri. Dar locul bine ales îi apăără în retragerea lor, prin strîmtoarea lui. Un act de vitejie de soldat pe care-l săvîrși Mihaî, a căruia natură nervoasă, aplecată spre mînie, era potrivită pentru asemenea fapte, decise lupta. Smulgînd o secure, el trînti la pămînt pe doi dintre adversari, ajunse pe Paşa de Caramania, îl doborî şi deschise ast-fel un drum pentru cei ce veniaû după dînsul. Tunurile lărgiră acest drum, prin care pătrunse o ceată de Unguri şi Cazaci supţ căpitanul Cocea. Turcii, cari se credeau stăpîni pe biruinţă, loviţi ast-fel pe neaşteptate, îşi pierdură cumpătul şi o rupseră de fugă. Într'un moment dat, fu o îngrămădire nebună pe podul care acoperia apa mocirloasă a rîului. Doi dintre Paşii subordonaţi lui Sinan: Hidir şi Mustafă, se înneacă, Sinan îşi pierdu doi dinţi, căzînd, şi fu mîntuit numai de un soldat viteaz. Hasan-Paşa stătu până a doua zi ascuns în spinii, de frică. Cînd veni sara, nimeni nu mai stătea în faţa biruitoarelor: întorşi în vechiul lor lagăr, aceştia serbară victoria dobîndită, printr'o descărcare generală a tunurilor asupra lagărului duşman, de unde nu se răspunse.

Orî cît de strălucitor ar fi fost succesul de la Călugăreni, el nu era dintre acele care decid o campanie. Miile de Turci care căzuse însemnau puţin în armata lui Sinan, pe cînd cele cîte-va mii de creştini morţi, pe cari-i recunoaşte ziarul lui Mihaî, erau o slăbire esenţială a micii armate a Voevodului. Încă în noaptea de după victorie, lagărul fu ridicat la întreitul strigăt de „Isus“. La

24 August, Domnul ajunsese la Argeș, la 25, el trecu pe dinaintea Bucureștilor, noua capitală, pe care o părăsia năvălitorilor și pe care creștinii o prădară deci prin anticipație; urmărit de Turci, cari-și venise în fire din rușinoasa zăpăceală care-î prinsese pentru moment, el făcu la 26 un lung marș grăbit, de la amiazi până la miezul nopței, cincî mile în douăsprezece ceasuri. După un popas de cîteva zile lîngă Tîrgoviște, el se retrăse într'un alt lagăr, unde iarăși zăbovi mai mult timp, și în fine se stabili la Cetatea lui Negru-Vodă în munți. Pe cînd Turcii își instalaū ofițerii și garnisoanele în noul pașalic, unde Satîrgî Mohammed trebuia să domnească peste zece beî, Mihaî începea din munții aceștia apărători o luptă de guerillas, puțin strălucitoare, dar plină de foloase, până la venirea suzeranului.

Ziarul oficial al lui Mihaî ni spune că în tabără de la Negru-Vodă sau Stănești, o împrejurare neprevăzută făcu să scadă numărul, și așa destul de redus, al trupelor Domnului. Moldovenii, pe cari Ștefan Răzvan îi trimesese, în număr mare, fură chemați înapoi de evenimentele care se petrecuse în țara lor. Să ne oprim un moment asupra acestor evenimente de cea mai mare importanță, nu numai pentru istoria ulterioară a Moldovei, ci și pentru soarta războiului dus de creștinii contra Turcilor.

Polonii cereaū prea mult pentru a se înțelege vre-o-dată cu Imperiul și a încheia liga generală contra Turcilor pe care o patrona Papa. Ei voiaū, cum serie secretariul regelui Sigismund, într'o scri-

soare din acest an, „Țara-Românească, Moldova și locurile vecine la Marea Neagră, precum și monopolul comerțului pe această Mare“. Cu asemenea condiții nu se putea împăca cineva ușor; de aceea Polonii se hotărîră a face politică turcească, ceea ce li se părea mai profitabil.

Cînd zvonul mării expediții turcești contra principatelor ajunse în Polonia, conducătorul efectiv al politicei regatului, Marele-Hatman și Cancelariu Ioan Zamoyski, găsi în această expediție un prilej minunat de intervenție armată. Supt pretext că Moldova nu e în stare să se apere, cu toată garnizoana ardeleană din Hotin, că principele Ardealului e prea ocupat în Banat și Țara-Românească pentru a-și putea ajuta vasalul incapabil din Iași și că, deei, Turcii ar putea pătrunde în voie până la hotarele regatului, amenințîndu-le, el începu a strînge trupe „de observație“. În Iunie, el pleca din Zamosc cu trupe și cincî-zeci de tunuri și se îndrepta spre Lemberg și Camenita, pe cînd alte corpuri se pregătiau să-i vie în ajutor. În Iulie Polonii desmințiau intenția lui Zamoyski „de a ocupa Moldova“. În August, cînd Sinan pătrunse în Țara-Românească și Mihaî se retrase înaintea lui, fără ca Sigismund să alerge, Polonii trecură Nistrul, pentru a scăpa Moldova de Turcii cari ar fi venit la Galați și de Tatarii cari se apropiau, în adevăr, de hotare. Candidatul de Domnie îl găsisse Zamoyski între pribegî, pe Vornicul Ieremia Movilă, dintr'o familie foarte bogată, cu multă vază, cu legături de prietenie în regat și cu simpatii pronunțate pentru catolicism. Ieremia era instalat

la 27 August, și dădea din Iași un act prin care-și declara țara „membru credincios și inseparabil al Coroanei, în același chip ca și celelalte țeri și palatinate polone“; oferia regelui, pentru sine și succesori, jurămînt de supunere, promitea protecție clerului „catolic și ortodox“ și cerea să i se acorde veniturile de care are nevoie șeful unei țeri de graniță. Răzvan, căruia i se dădura numai explicații verbale, se retrase, luptîndu-se, înaintea noului uzurpator și, pe la începutul lui Octombrie, el trecea, bătut, cu rămășițele armatei sale, în Țara Birsei, unde se unia la trecătoarea Branului cu principele Sigismund, care se pusese, în sfîrșit, în mișcare, pentru a ajuta pe Mihaï.

Singura explicație plauzibilă a zăbăvei nepermise pe care o făcuse Sigismund era așteptarea contingentelor germane. Acestea sosise în sfîrșit, și consistau mai ales din cavalerie sileziană. Grosul armatei îl formau Secuii, cărora li se promisese libertatea, în schimbul participației la expediție. Pentru a împlini numărul de 28,000 de oameni — la cît se ridica armata,— trebuie adaus contingentul „Universității Sașilor“, Cazaci năimiți, un corp de Italieni veniți tocmai din Toscana, curtenii lui Sigismund și Moldovenii rămași în jurul pribeagului Ștefan.

La 7 Octombrie, principele Ardealului trecea munții și ajungea la Rucăr, unde se opri opt zile, așteptînd sosirea carelor. Unindu-se cu Mihaï la 15, se hotărî asediul Tîrgoviștei. Sinan îl ușurase: cuprins de o neexplicabilă indoială în forțele sale,

bătrînul Pașă părăsise cetatea pe care o întărise așa de bine, lăsînd în ea o garnisonă de cîteva mii de oameni supt Alî-Pașa și alți șefi mai mici. El însuși, promițînd o întoarcere apropiată, apucă drumul Bucureștilor.

Hotărîrea Marelui-Vizir, care se găsia încă în fruntea unei armate de 60,000 de oameni, era așa de neașteptată în cît, ajungînd peste cîteva ceasuri, în aceeași zi de 15, armata aliată se opri cu frică, neîndrăznind să folosească o retragere de seriozitatea căreia se îndoia încă. Abia a doua zi se începu asediul, care ținu trei zile. În ziua de 18, după amiazi, cetatea era cucerită, cu o mare vărsare de sînge, și șefii turci cădea în mîna biruitorilor, împreună cu patru-zeci de tunuri, multe arme și proviziî, care se judecau îndestulătoare pentru trei ani de asediu.

La întăiul popas după Tîrgoviște, Sinan auzise tunurile „atrocelui“ Mihaî, care bătea zidurile de lemn și pămînt ale vechei capitale muntene. Încă în ziua de 18 el fu înștiințat de pierderea orașului. Fără a-și mai cerca norocul în apărarea unei cetăți, el ordonă plecarea spre Dunăre. La 19, creștinii se îndreptau spre București, în pas accelerat. lăsau orașul la o parte și apucau drumul Giurgiuului. În ziua de 20, la două mile înnainte de a ajunge la acest vechiu cuib turcesc, Domniî primise știrea că Sinan a trecut podul. Lungul șir de oameni, cai, cămile, care, tunuri era încă pe podul care lega orașul Giurgiu de cetatea din insulă, când apăru avan-garda creștină, setoasă de răzbunare. Călărimea împiedecîndu-se de bariera carelor, în mă-

celărirea fugarilor, se trimeseră pedestri, pușcași, cari umplură de sânge brațul Dunării. Tunurile începură a bate podul, pe care o trupă moldovenească se riscă apoi, cu steagul în frunte, și înneacă câteva din corăbiile pe care fugiau unii dintre vrăjmași. A doua zi, 21 Octombrie, începu atacul cetății, unde Turcii, lipsiți de praf și lăsați fără ajutor, se apărară totuși până în ziua următoare, când zidurile, sparte de tunuri, fură luate cu asalt. Urmă un ultim măcel și o ultimă distribuție de pradă, apoi focul consumă orașul, cetatea, corăbiile.

La 24 Octombrie, biruitori, cum nu se așteptase ei singuri, principii creștini cari pusese pe fugă pe bătrînul Mare-Vizir, în ultima din campaniile sale, se întorceau spre munți. Un timp, ei stătură la Gherghița, și aici Mihaï, care se răzima pe partea determinantă luată de dînsul în răspingerea năvălirii, smulse lui Sigismund anularea tratatului din Maiu. „Atuncea“, serie un boier contemporan, „Bator Sigmon, dacă văzu pe Mihaï-Vodă cu atîta vitejie și cu atîta înțelepciune, slobozit-au Țeara-Românească cu tot venitul ei, ca să fie iar pre seama lui Mihaï-Vodă“. Principele plecă întăiu, apoi, după dînsul, generalisimul ardelean Ștefan Boeskaï. La 21 Novembrie, Sigismund trecu munții, luînd cu el cincî-zeci de tunuri „dăruite“ de Mihaï, spune ziarul oficial: la 25, el asista la o nuntă în Sibiu, de unde se întorcea în fine, satisfăcut, pe cît putea să fie o natură nemulțămîtă ca a lui, în Scaunul din Alba-Iulia.

Situația în Țara-Românească era acum lămurită. Începeau abia marile greutăți în Moldova,

provocate de ocuparea acestei provincii de Poloni. Sigismund, mai ales în starea de spirit în care era după o asemenea victorie, nu putea tolera ofensa pe care i-o făcuse Zamoyski. Cum se întoarse în Ardeal, el expediè pe Ștefan, credinciosul său vasal, cu trupe care trebuiaŭ să-i recîștîge tronul.

Pe cînd Mihai-Vodă își lua înapoi țara de la Turci, Zamoyski întăria despre Turci tronul nou al lui Ieremia-Vodă. De la introducerea acestuia în Moldova, el nu părăsi țara, așteptînd, în lagărul său de la Țuțora, pe Tatarî.

Situația sa era destul de grea și el știa bine că o neizbîndă aici ar fi moartea egemoniei sale în Polonia. Avea, cum scrie însuși, într'un raport oficial, „abia 5,000 de călăreți, ceva infanterie plătită și oaste de strînsoare flămîndă“. Cu aceștia trebuia să reziste Hanului, care trecu Nistrul la Tighina, în ziua de 6 Octombrie, într'o Vinere sara; trebuia să reziste fără a provoca nici într'un caz un războiŭ cu Turcii, ceia ce nu-i era permis.

Hanul aducea cu dînsul 40,000 de oameni și pe Ahmed, sangiacul de Tighina și Chilia, nepotul și cumnatul său, care se întitula „Domn al Moldovei“ și pretindea că „Împăratul“ său i-a dat țara. Turcii de o parte, Tatarii de alta porniră, prin stepile basarabene, către Iași, unde era Ieremia și către Țuțora, de unde-l păzia Zamoyski. În dimineata zilei de 19 Octombrie, cele două oștiri dușmane se întîlniaŭ la Țuțora. După o harță, care permise Hanului să judece valoarea adversarilor săi, propunerî de pace veniaŭ din lagărul musulman: în scrisoarea ce adresă cu acest prilej generalului

polon, sangeacul lăsa în părăsire noul său titlu moldovenesc. La 20, războiul încetase, fără a fi început negocierile. La 21, avu loc întrevederea între cei doi șefi musulmani și Zamoyski: după plîngerii contra Cazacilor, Hanul și Sangiacul se plecară la toate cererile lui Zamoyski: consimțiră, fără a sta mult la vorbă, să recunoască pe Ieremia-Vodă, părăsirea ori-ce pretenții asupra Moldovei și se îndatoriră solemn a-i părăsi teritoriul. Tratatul fu pus pe hîrtie în aceeași zi de 21 Octombrie, și Sinan, atunci în drumul său rușinos spre Dunăre, fu înștiințat de convenția încheiată.

Cu Turcii se mîntuise. Învinșii din Țara-Românească, învinșii din Ungaria, unde pierduse Granul și Vișegradul, nu puteau decît să observe obligațiile pe care le luase și să lese în pace pe noul Domn, adus de Poloni. Rămînea Sigismund, care nu era dispus să-și părăsească pretențiile asupra Moldovei.

Abia întors în țara sa, principele Ardealului expediè pe Răzvan cu trupe. Zamoyski plecase, lăsînd în locul său, ca șef peste trupele de sprijin polone, pe un Potocki, Ioan, castelan său staroste de Cameniță. Aflînd de intrarea, la 7 Decembre, cu 5,000 de oameni, a lui Ștefan-Vodă în țară, vasalul polon din Iași îl invită în scris să se întoarcă, „să nu verse sîngele creștin“, „să-și păstreze puterile și oamenii pentru a lupta contra dușmanului sfintei Cruci“. Dar Răzvan nu era omul care să se lese ademenit de o asemenea frazeologie. La 22 Decembre, Movilă eșia din Suceava, supt care apăreau trupele

rivalului său și se hotăria să-și cerce norocul într'o luptă. Năvălitorul fu bătut cu totul și prins când fugia, cu fratele său și boierii ce-î rămăsese credincioși după pierderea tronului. Ieremia nu fu generos: Răzvan muri în țapă, o moarte rușinoasă, pe care n'o meritase decît prin necredința sa față de Aron. Supt ochii nenorocitului, care se chinuia, fratele său fu decapitat. Trecînd supt tăcere această nevrednică război, Domnul, acum fără rival, al Moldovei își anunța biruința celui care-l pusese în Scaun, lui Zamoycki. El seria și lui Sinan și căpăta în sfîrșit de la Turci steagul pe care-l meritase din atîtea puncte de vedere.

Aceștia, cu toate nenorocirile care-î lovise în 1595, nu erau cîtuși de puțin descurajați. În adevăr, la vestea înfrîngerii din Muntenia, toate petrecerile cu care-și trecea vremea tînărul Sultan, fură contramandate; la întoarcerea lui, Sinan fu mazilit; dar succesorul lui cîrmui numai trei zile. Întors în situația sa anterioară, prin moartea acestui efemer înlocuitor, Sinan luă hotărîri mari pentru anul viitor. La Dunăre, Ieremia fu confirmat, dar Radu, tînărul fiu al lui Mihnea Turcitul, fu adus din Veneția și numit în locul lui Mihaî. Sultanul trebuia să imiteze exemplul marelui său strămoș Soliman și să îmbărbăteze prin prezența sa proprie trupele ce erau să pornească spre Ungaria. Poloni și Moldovenii fură îndemnați să ajute pe Han contra lui Mihaî și Sigismund.

Expediția lui Radu Mihnea se și făcu. Ieremia primi în Moldova pe tînărul pretendent și-l ajută

cu trupe. Dar soarta nu fu priincioasă candidatu-lui ture la tronul muntenesc: trupele de invazie moldovenesti fură răspinse, și Mihaï pătrunse chiar în Moldova, unde prădă țara și pedepsi cu moarte pe boierii cari promisese în scris sprijinul lor lui Răzvan și totuși îl lăsase să piară. Pe la începutul lui April, Radu-Vodă revenia la Constantinopol, purtînd turbanul pe cap și aruncînd toată vina neizbîndei pe Moldoveni și Poloni. Se svonia în Ardeal că peste 15,000 de Turci și Tatarî ar fi căzut în această expediție.

Sinan murise la 3 April. Succesorul său, Ibra-him-Pașa, cumnatul Sultanului, avea însă aceleași sentimente războinice ca și bătrînul Albanez. Ex-pediția Sultanului contra Ungariei rămase un fapt hotărît, și la 21 Iunie, în adevăr, trupele turcești părăsiau capitala Imperiului.

Până la pornirea Sultanului, Mihaï mai încercă vre-o cîteva expediții de pradă. Velicico, căpitan de Haiduci, și Francisc Calogherà din Candia dă-dură foc Babadagului, dar armata lor fu zdrobită la întors de către Turci. Un alt corp, mai norocit, ajunsese până la Plevna, care fu distrusă, și răspinse pe Turcii cari voiaŭ să-i taie calea la Nicopol.

În sfîrșit, după ce Turcii se îndreptase acum spre Ungaria, Aga Farcaș atacă fără succes Vi-dinul și pierdu la întoarcere toată pedestrirea sa.

Dar se pare că unii dintre boierii munteni nu erau mulțumiți cu această glorioasă viață de primejdii și rîvniaŭ timpurile fericite ale lui Mihnea Turcitul. Șefii acestui partid era Chesar Logofătul

și bătrînul boier Dimitrie, cari comandau trupele de la hotarul răsăritean. Ei se înțeleseseră cu Turcii și Tatarii pentru a înlătura pe un Domn așa de incomod pentru vecinii ca și pentru supușii săi. La începutul lui Septembrie, Tatarii sosise cu Hanul la Tudorești. Ieremia Movilă, ca un bun vecin, se grăbi să dea de știre lui Mihaï, care scrisese îndată, din Țirgoviște unde era, lui Sigismund Báthory, cerîndu-î ajutor de oameni și bani, „căci nu e glumă“. El se gătia să se retragă la nevoie pe Buzău în sus, cînd scrisori prinse de-ale conspiratorilor îi deschiseră ochii. Ieremia voia să pună în Țara-Românească pe fratele său Simion, și scrisorile prietenoase erau o cursă perfidă. Înainte de 16 ale lunii, boierii vinovați fură decapitați.

Contra năvălitorilor, Mihaï fu norocos ca de obicei: Tatarii, apoi o trupă de Turci, supt Pașii Hasan și Ahmed, fură bătuti, și ast-fel dibaciul plan înjghebat pentru a pune mîna pe Țara-Românească, căzu cu totul.

Dar un atac tătăresc mai important se pregătia, și, Mihaï, părăsit de trupele sale ungurești după victorie, rămas cu o mînă de Cazaci, nu putu să reziste. Hanul se apropia de Nistru pe la sfîrșitul lui August, cu o armată pe care o prețuia însuși la 200,000 de oameni. În Septembrie el sosia la rîndul lui în Muntenia și, începînd din regiunea Buzăului, prădă șesul până la București timp de opt zile, în chipul cel mai sălbatec cu putință. Mihaï, care se știa în negociații cu Hanul, nu-și putu strînge la timp oștile. Cînd el porni din Gher-

ghița cu 6,000 de oameni de țară, năvălitorii plecase spre șesurile Bugeacului.

Îndată după plecarea Hanului, Domnul organizează o expediție de răzbunare. Sultanul, găsindu-se în Ungaria, unde creștinii luase Vác și Hatvan în frunte cu arhiducele Maximilian și Sigismund Báthory, dar pierduse Erlau, malurile Dunărei erau rău apărate. Mihaï, crescîndu-și oastea la 12,000, trecu la Nicopole, în ziua de 21 Octombrie, dărîmă orașul și cetățuia Turnului. Asemiul cetăței dură cincî zile. În cea de a cincea, vești sosiră Turcilor și lui Mihaï care dădură un sfîrșit neașteptat asemiului. Creștinii ajunsese până în cîmpiile bâltoase de la Keresztes, răspinsese de mai multe ori pe Turci, gonise pe Sultan, îi prădase lagărul, cînd, în ziua de 26 Octombrie, ei fură bătută cu desăvîrșire, măcelăriți în mlaștini. O armată creștină nu mai exista în Ungaria.

Mihaï, încercat de daruri de beiful din Nicopol, făcu atunci o pace onorabilă. Întoarcerea sa fu aceea a unui biruitor, și el intra la sfîrșitul acestui an 1596 în triumf în capitala sa din Tîrgoviște. Sultanul, rezervîndu-și a concentra toate forțele asupra Ungariei, în anul următor, dezaprobă pe Han, îl „mazili“ și trimese lui Mihaï un steag pe Domnie, pe care acesta îl primi către începutul anului 1597.

La 30 Decembre, Mihaï sosia, cu o suită de cincîzeci de călăreți, la Alba-Iulia și era primit de principele însuși la un șfert de milă de oraș. La 31, el avea audiență la Sigismund, în prezența

nunciului; la 1-iulianuar, cei doi Domni asistaŭ la liturghie. După o ședere de cinci zile, Mihaï pleca, bogat dăruit de oaspetele său, înapoi spre țară. Cu prilejul acestei întrevederi, se fixă linia de conduită în anul următor, se stabili partea cu care trebuia să contribuie fie-care aliat și se hotărî participarea lui Mihaï la negocierile care trebuiaŭ să înceapă la Praga între Sigismund și Împărat. Unii așteptaŭ ca Mihaï însuși să vie la Curtea lui Rudolf.

Banul Mihaleea întovărăși însă singur pe principele Ardealului.

În Muntenia, acest an 1597 fu ocupat întreg cu negocieri de pace. Dar Împăratul reîncepu lupta, cu toată marea înfrîngere din 1596. Papa și Tata fură luate; Raabul asediat și părăsit numai la apropierea Serdarului Satîrgî Mohammed, în Octombrie. Mihaleea, apoi, porni din Praga, încă în Mart, cu oferte mari, „dacă Vodă va face pe Bulgari a se răscula“. În aceeași lună, arhiepiscopul de Tîrnova, Dionisie Ralli, denunța lui Mihaï planul Turcilor de a arunca un pod la Silistra și-l îndemna să nu se lese înșelat de promisiunile turcești. La 5 Maiu, Domnul pretindea că Turcii vor intra în Ardeal. În Iulie, i se trimeteau, pentru a răspinge o năvălire, cei 4,000 de soldați promiși la Praga și un ajutor bănesc. Domnul însuși gătise o armată de 15,000 de Curteni, Roșii și țărani și primia solie de la Sîrbi, cari anunțaŭ că au pus mîna și pe Cladova. Se credea că el va și trece Dunărea pentru a da mîna cu Bulgari, dar frica de Tatarî, cari nu ple-

case în Ungaria, împiedecâ orî ce acțiune serioasă până la sfîrșitul anului.

Oferte, foarte puțin sincere, se făceau de o parte și de alta. Ambasadorul englez și Meletie Pigas, patriarhul de Alexandria, făgăduiau, în numele lui Mihaî, plata haraciului, care nu sosi nicî odată, deși patriarhul amintia Domnului „cele ce spune marele teolog: că mai bună e fapta cea bună fără cuvinte decît vorbele bune fără de faptă“. Din partea lor, Turcii trimeteau Domnului în Iulie un cal împodobit, sabia și buzduganul, promițîndu-î stăpînirea ereditară asupra Țerii-Românești și reducerea pe jumătate a tributului. Dar Turcii nu puteau ierta pe Mihaî, și acesta o știa mai bine decît orî-cine.

Catastrofa de la Keresztes, în care pierduse floarea nobilimii sale ardelenene, ridiculul căsătoriei sale zădarnice, situația intolerabilă în care-l aruncase răscoala dezgustară sufletul ușuratecului Sigismund. Încă în luna lui Februar 1597, în a doua vizită a lui la Praga, nenorocitul din atîtea puncte de vedere arătase dorința de a lăsa altora rolul de erou. Lui îi trebuia numai gradul de general imperial, un ducat în Silēsia și un anume venit pe an; arhiducesa să i-o ieie însă numai de cît înapoi, „de oare ce, ca unul ce e soldat, veșnic la război, nu poate ținea nevasta lîngă dînsul“. Împăratul îi dădu Lîna de aur, îi promise ajutoare, fără a le specifica, și-l trimese înapoi acasă.

Actor fără vocație, el se întoarse pe scenă

pentru care nu simția plăcere. Urmînd exemplul Imperialilor, făcu și el o expediție de mîntuială în 1597, după ce se gîndise a reuni trupele sale cu ale lui Mihaî. Asediul Timișoarei, început la 17 Octombrie, se mîntui la 27 Novembre, fără nici un folos. La această dată, Carrillo, duhovnicul lui Sigismund, se întorsese la Praga și oferia din noă, cu stăruință, Ardealul Imperialilor. Principele era așa de hotărît să-și lese tronul în cît îl oferia la toată lumea: lui Kornis, cancelariului Josiká. O solie veni însă din partea lui Rudolf în toamnă: Sigismund căpăta în schimb pentru provincia sa ducatele sileziene de Oppeln și Ratibor și o pensie anuală; era să fie cardinal și episcop al unui Scaun silezian saú din vecinătate. Întoarcerea lui Carrillo de la Roma, sosirea unui reprezentant al arhiducesei mame, din Graz, numirea comisarilor imperiali Șt. Szuhay, episcop de Vác, Nic. Istvánffy și dr. Bartolomeiú Pezzen, fost ambasador la Constantinopole, deciseră cu totul pe mintosul tînăr. Într'o dietă din April, ținută în mijlocul obișnuitului aparat militar, toate hotărîrile voite de dînsul fură luate. Comisarii se îndatoriră a respecta privilegiile, a menține pe consilierii, a nu pune străini în funcțiile principale, a păstra situația religioasă pe care o primise. În schimb, dieta acceptă stăpînirea imperială, „prin cîrmuire absolută saú prin guvernator“. Sigismund Sarmasagy fu expediat la Mihaî, cu o scrisoare de mîngiere: Báthory declara într'însa că n'a părăsit țara pentru totdeauna, ci pleacă numai pentru a cere ajutoare; dacá nu va izbuti, va face o pace cu

Turcii, din care Țara-Românească nu va fi exclusă. Mihaï scrisese că are de gînd să ieie Moldova de la Ieremia. căci țara i s'ar da la singura sa înfățișare. Sigismund potolia pe aliatul său, prin același sol, spuindu-i că atacul ar fi imprudent și că nu-l voiesc Papa și Împăratul.

Sarmasagy se întoarse răpede la stăpînul său. Acesta, fără a mai cerceta ce sînt ducatele oferite, se pregăti de drum cu o activitate demnă de un scop mai bun. Împărți lucrurile ce nu le putea lua, dărui cărțile prețioase ce le adunase, arse arhivele, aruncă tablourile și, strîngîndu-și confesorul și prietenii, porni să facă pe episcopul în Silezia.

În urma acestei abdicări, care sămăna cu o fugă, comisarii, ajutați de prezența Mariei-Cristinei, începură organizarea și întărirea principatului. În așteptarea arhiducelui Maximilian, noul guvernator, ei luară măsuri excelente de administrație și de economie. În aceiași vreme, ei se preocupară și de menținerea în profitul Împăratului a legăturilor de vasalitate pe care le încheiase Sigismund.

La 10 April, ei comunicaū celor doi Domni vecini scrisorile de acreditare pe lîngă dînșii, care li se dăduse de Împărat. P. Sennyei transmise scrisoarea către Ieremia; Ioan Chiwa servi de transmițător pentru Mihaï. Efectul produs de scrisorile care anunțau oare-cum cedarea Ardealului nu putea să fie decît foarte deosebit. Ieremia-și întrebă întaiū patronii din Polonia și răspunse

conform instrucțiilor acestora: ca totdeauna, declara Domnul Moldovei, va fi plin de credință „cătore toată creștinătatea, și către Împăratul, de asemenea“. El urmă în tot decursul acestui an critic politica sa veche de instrument al Polonilor: cînd Cazacii se înfățișară la hotare pentru a trece în ajutorul lui Mihaï-Vodă strîmtorat, el îi opri cu forța, în înțelegere cu comandantul poloni. Vistierul Dan, în casele cărui fusese adunați, la 1595, Turcii, și Clucerul Vintilă, găsiră adăpost la Curtea din Suceava și uneltiră de aici pentru a sfărîma tronul lui Mihaï, „mai rău decît un Turc“ și a căpăta ca Domn pe Simion Movilă. Supt Sigismund, supt Imperiali, supt Sigismund a doua oară, Ieremia-Vodă rămase același, omul a cărui singură virtute era recunoștința.

Cît despre Mihaï, el nu putea primi o veste mai plăcută decît a retragerii lui Báthory. De cînd intrase în legătură, acest tînăr ușuratec și arogant îl jignise cu toate prilejurile, îl umilise orî-cînd și-l ajutase numai odată. „Împăratul“ era un nume care suna frumos în Orient, care trezia aici vechi răsunete de stăpînire imperială creștină. Mihaï nu putea ști încă încetineala cu care Cezarul de la Praga își ajută aliații, cultul vorbeii zădarnice și al zăbăvei, care domnia acolo. El pricepea un lucru din schimbarea săvîrșită; că în locul unui Domn mic în Ardeal, va veni un rege mare, că în locul unui parvenit trufaș va avea drept vecin pe scoborîtorul uneia din cele mai vechi familii de suverani din Europa, că în locul

stăpînului apropiat va avea pe acel, totdeauna mai suportabil, de departe.

De aceia îl vedem încă din April cerînd indirect comisarilor voia de a veni să-î viziteze și semnalîndu-li negocierile pe care el și Sigismund le începuse încă din iarna trecută cu Tatarii, pentru a-î întrebuița ca mediatorii de pace, a-î dezlipi de Turci sau măcar a-î astîmpăra. Cînd aface-
rile ardelenene fură orînduite, la începutul lui Iunie, comisarii veniră să găsească pe Mihaî, pe care o căzătură de pe cal îl oprise de a veni până atunci. Domnul însuși îi chemase prin două solii stăruitoare. După șapte zile de discuție, el făcu Împăratului un jurămînt formal la 9 ale lunii, în mănăstirea Dealului: prin alt act, el și boierii săi promiteau concursul lor Germanilor în schimb pentru solda a 5,000 de soldați și acordarea unui ajutor de alți 5,000, în oameni sau în bani. Țara-Românească, unită din nou cu Coroana Ungariei, formă patrimoniul lui Mihaî și al familiei sale: ei trebuiau să stăpînească țara, nu în condițiile umilitoare impuse odinioară și apoi retrase de Sigismund, ci în condițiile *actuale* și fără vre-o plată de tribut, în locul căruia se va da, ca semn de vasalitate, numai un dar anual, „cuvîncios și potrivit“. Domnul păstra libera dispoziție asupra averilor și moșiilor sale. În caz de stîngere a familiei voevodale, Împăratul va numi pe acela dintre boierii, care va fi dezignat de țară. Domnul va avea o cetate în Ungaria; Ardelenii vor restitui pe fugari; comerțul va fi liber; religia țerii va fi respectată; recomandățiile Domnului și soliile sale vor fi ținute

în samă. Pentru a împăca, în fine, pe Han și a-l depărta de gânduri prădătoare, un sol imperial, Ioan Pozsony, și Gheorghe Raț, din partea lui Mihaï, plecară spre Crimeia, cu un dar de 10,000 de galbeni, împrumutați la Brașov de Domnul român. Mihaï fusese îndemnat și de comisari să lese în pace pe Ieremia; și el trebui să consimtă, de și perzista să creadă că e un lucru util „să se despartă neghina de grîu“.

În curînd, cu toată vrednicia comisarilor, nemulțămirea fu generală contra regimului imperial, dincolo și dincoace de munți. Pericolul turc și tatar se arăta amenințător pentru Ardeal, banii lipsiați, lipsia autoritatea necesară a noului „rege“, și totuși Maximilian, care și el putea arunca vina pe cei ce nu-l înzestrau cu cele necesare, nu se mișca din Ungaria Superioară. Pe de altă parte, Hanul trecea prin Bugeac, amenința Muntenia, străbătea cu oștile malul drept al Dunărei; Turcii stăteau la pîndă supt Hafiz-Ahmed la Nicopol; și Domnul muntean era lăsat fără bani, fără ajutoare, fără generali. În Iulie îl vedem cerînd desperat sprijinul ce i se promisese printr'un tratat formal.

Cei mai nemulțămiiți erau, de sigur, Ardeleții; ei se despărțise cu greu de Sigismund, care, așa cum îl cunoaștem, era măcar un principe național și un Báthory; primind în locul lui pe un „Neamț“, ei nu vedea, în schimb, nici-o înlesnire pentru apărarea și siguranța țerii. Nemulțămiiții se organizară în curînd. Bocskai, unchiul lui

Sigismund, Wolfgang Kornis, episcopul Naprágy scriseră exilatului de bună voie pentru a-l chema înapoi.

Acesta se plictisia în Silezia: găsia țara săracă, veniturile insuficiente și nepotrivite cu promisiunile, supușii nerespectuoși, — în sfârșit, noua sa situație intolerabilă. Carrillo fu expedit la Praga pentru a se plînge, în numele lui. La 10 August el se întorcea cu răspunsul că se vor lua măsuri pentru sporirea veniturilor și plata pensiunii; dar Sigismund nu poate veni la Curte, cum ceruse, și, înainte de a se face o intervenție la Roma, pentru a i se da pălăria de cardinal, trebuie delegată afacerea divorțului. Auzind acestea, Sigismund se înfuriă, dădu afară pe duhovnicul său, care porni la Viena și, a doua zi, la 11, dezdedimineață, cu o singură persoană de suită și un copil de casă, fostul principe al Ardealului o rupea de fugă, spre a lua din nou stăpînirea țerii, pe care el singur o aruncase cu puțin înainte.

Cînd Împăratul primi vestea și trimise un curier să aresteze pe fugar, acesta era departe. El ajunsese fără nici-o piedecă în Ardeal, se înfățișă la porțile Clujului, unde garda, zăpăcită de această aparițiune neașteptată, îi deschise. În drumul spre depărtata ei patrie, Maria-Cristina se afla la Cluj: ridiculul soț și iertătoarea soție se împăcară. Sosirea principelui fu pretutindenî anunțată în provincie, și adeziunile veniră de pretutindenî. Șefii trupelor adunate contra Turcilor își călcară jurămîntul și trecură, cu Gașpar Kornis în frunte,

de partea vechiului stăpîn. Comisarii fură opriți, puși în fiare, mai târziu, după tăierea lui Josika de Imperiali, și liberați numai după multe încercări. O dietă convocată la Turda primi explicațiile lui Sigismund, le găsi foarte bune și-l acceptă din nou, în schimbul unor concesi, care asigurau libertatea și ordinea în țară.

Situația lui Báthory nu fusese ușoară la plecarea sa precipitată din Ardeal, dar aceia pe care o găsia la întoarcere era, fără îndoială, incomparabil mai rea. În primăvara lui 1598, el era asigurat de sprijinul efectiv al Germanilor, de concursul lui Mihaï Viteazul contra Turcilor: Domnul Moldovei era bucuros să fie lăsat în pace și Polonia nu doriau alta decît menținerea situației dobândite prin stabilirea lui Ieremia Movilă; Turcii, în fine, curteniau pe revoltatul din Transilvania, pentru ca acesta să nu-i împiedece în lupta contra Ungariei. Acuma, după trecere de cîteva luni, bogate în schimbări, el găsia în Mihaï un dușman lămurit, în Împăratul un vecin jignit adînc de o purtare incalificabilă și fără explicație, și rămînea să se vadă, dacă, bătînd în struna turcească, Turcii vor crede în sinceritatea acestui cîntec, nou pentru urechile lor.

Încă la 22 August, Sigismund încercase să se scuzeze față cu acela care trebuia să-l înlocuiască. El scrisese arhiducelui Maximilian, înșirînd motivele hotărîrii ce luase și rugîndu-l „să nu se mai ostenească“ a veni în Ardeal. Scrisorile fură repetate, și o solie veni apoi la Cașovia cu aceleași

asigurări. Maximilian trimese pe puțin stimabila sa rudă la Împăratul, care putea singur să iee o deciziune, de iertare saŭ de pedeapsă. În același timp, el întăria garnizoana din Oradea-Mare, pe care comandantul, Gheorghe Király, nu voise cu nici-un preț s'o cedeze principelui uzurpator.

Cît despre Mihaï, întoarcerea lui Sigismund însemna întoarcerea timpurilor de umilire și nesiguranță. El află îndată că Domnul Ardealului, amenințat de Imperiali, cu frică de spre Ungaria Superioară, a intrat în negocieri cu Hafiz-Ahmed-Pașa, care-l păzia pe dînsul la graniță; cu Sa-tîrgî, Serdarul, ce ce găsia încă la Lippa. Ováry fu întâiu trimis în solie și veni „cu puțină nădejde de pace“, apoi o solie mare, compusă din Pangratie Sennyei, Gh. Palatieh și juzii Sighișoarei și Mediașului, se înfățișă în lagăr și căpătă un răspuns mai asigurator.

Singur acest fapt — primejdia de a fi strîns de Turci de amîndouă părțile, la Carpați și la Dunăre —, pe cînd Poloni și Ieremia îl pîndiaŭ la Răsărit, escludea pentru Mihaï putința unor relații prietenoase, sincer prietenoase cu aliatul său de odinioară. Ardealul trebuia redat Împăratului, a fost, de sigur, întâiul gînd al lui Mihaï. La îndeplinirea acestei sarcini era gata și cînd, în August încă, Marini, apoi Maximilian însuși îi spuseră, — persoana oficială mai pe acoperitele decît cealaltă, — că e nevoie de brațul lui, ideia prinse consistență în eroicul cap îndărătnic și sumeț al Domnului. În Septembrie, insinuări arhiduceale sosiaŭ iarăși de la Cașovia. La 20 ale lunei, Mihaï se găsia în

lagărul de la Dunăre, gata să reguleze vechia socoteală cu Turcii, acum după ce Serdarul părăsise aceste regiuni și Hanul, reunindu-se cu dînsul, nu mai era o primejdie pentru Țara-Românească. El trimesese cu șese zile înainte la Cașovia un sol, Ștefan Petnehazi, care declară în termenii cei mai limpezi și mai energici că el nu e dispus să tolereze pe Sigismund ca vecin, nici să-l suporte ca suzeran, ca „Domn“ al său. Cazacii i-au venit, s'a înțeles cu Secuii și are toată nădejdea în Sași. Un sol trimis îndată după aceasta, Petru Armeanul, întări aceste asigurări și oferte: mai mulți nobili, spunea Domnul, s'aun și înțeles cu dînsul; Secuii sînt gata și așteaptă numai, de la Împărat, privilegiile promise; Voevodul de Chiev i-a promis să-l ajute a lua Moldova, unde Mihaï trimesese și pețitori, cu perfide propuneri de căsătorie între copiii celor doi Domni.

Întăi, preocupat de pericolul turc, ce se apropia, Maximilian trimese o scrisoare nehotărîtă de complimente, care autoriza numai pe Mihaï să facă intrigă în Ardeal. Apoi, în Octombrie, scrisorile către Sași și Secui se dădură, dezaprobîndu-se afacerea moldovenească și lăsîndu-se hotărîrea în privința lui Sigismund și simțului împrejurărilor, pe care Domnul trebuia să-l aibă.

Înaintea de începutul lui Octombrie, cînd Turcii se înfățișară înaintea Oradiei și complicară rezolvirea problemei ardeleni, Mihaï luase măsuri ca să scape de spionii armați de la Dunăre.

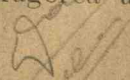
În Septembrie, pentru a înșela pe Sigismund

asupra adevăratelor sale intenții și pentru a-l sili să se strice din nou cu Turcii, Mihaï îi dăduse un ajutor de cîteva mii de oameni, supt Aga Leca. Îi mai rămăsese o frumoasă armată de vre-o 30,000 de oameni, cu cari se stabili lîngă Dunăre, așteptînd. În Constantinopol, tronul său fusese dat lui Radu, fiul lui Mihnea, care părăsi Capitala Imperiului la 16 Septembrie, iar tatăl său îi urmă după trei zile. Îndată Mehemed-Pașa de Silistra, în înțelegere cu Hafiz-Ahmed, care se găsia la Nicopol, trecu Dunărea, cu Tatarii din Dobrogea. Dumitru Vornicul, trimis de Mihaï contra năvăliților, îi aruncă peste Dunăre, cu pierderi mari. Din lagărul său de la Caracal, Domnul expediè atuncî pedestrima sa, care trecu rîul către Niçopol. Pașa de Vidin încercă să taie calea trupelor creștine, dar fu aruncat asupra Nicopolei. În cîrînd, Mihaï veni cu călăreții, și aici se dădu o însemnată luptă a Domnului muntean contra lui Hafiz-Ahmed, Pașa de Caramania sau Anatolia, și contra subordonatului vidinean al acestuia. Turcii erau 3,000; doisprezece sangiaci comandau trupele supt poruncile Pașilor. Ei fură bătuti complet și goniți pînă departe. Nicopolul fu atacat, cele 6,000 de case ale orașului arse, dar cetățuia rezistă și Mihaï plecă după trei zile în direcția Sudului, pe cînd, la Vidin, Turcii se reuniau din nou. Tot locul din Dunăre pînă în Balcani fu prădat de călărimea românească: Plevna, Vracea, Florentin, Țaridal, Rahova, peste 2,000 de sate, scrie însuși Domnul, fură prădate, și apărătorii și locuitorii lor păgîni uciși.

Pasurile Balcanilor erau înțesate de creștini răsculați, cari se luptau în numele lui Mihaï. După această incurzie bogată în pradă și glorie, Domnul biruitor luă drumul Vidinului, unde Pașa, reunit cu un beiu din vecinătate, încercă să-i taie ealea. În „șesul Diiului“ se dete lupta: Turcii fură împrăștiați, măcelăriți, cele 12,000 de case ale Vidinului date flacărilor. Mihaï, rînit la pîntece de un dușman adus la strîmtoare, fu mîntuit de intervenția Buzeștilor. Toată regiunea Vidinului fu devastată. Domnul se întoarse apoi în lagărul din Caracal, unde așteptă sosirea trupelor oprite de un vișor pe malul opus al Dunărei. La mijlocul lui Novembre, Mihaï se afla în Tîrgoviște. Planul de a intra în Dobrogea și a pătrunde peste rîu până la Cetatea-Albă fu părăsit; din Focșani și din Cornățel lîngă Silistra trupele fură retrase și trimise la iernatec. Mihaï avea dreptate să creadă că după o asemenea campanie, care chemase pe Serdar înapoi de la asediul Oradiei, „el și țara sa se pot odihni puțin“.

Din pradă, Mihaï trimise un steag și un pumnal și lui Sigismund Báthory, dar sentimentele lui față de acesta nu se schimbaseră. Expediția peste Dunăre o întreprinsese în contra voinții vecinului său, și pentru acesta fu o mare lovitură întoarcerea Serdarului de la Oradea-Mare. Orașul acesta era, în mîinile Imperialilor, cum se găsea, o amenințare pentru Báthory, și Curtea din Praga nu putea fi ținută prin nimic mai bine în loc decît prin această primejdie turcească. Retragerea a-

ceasta, succesele lui Mihael, strînşa alianță între Domn și Împărat, care-î trimese bani la sfîrșitul anului, siliră pe bietul principe ardelean să-și calce pe inimă și să treacă hotărît de partea creștinilor. Ambasadori solemnî fură expediați la Curtea imperială: cancelariul Dimitrie Naprágy, episcopul Ardealului și Ștefan Boeskai, avînd cu ei pe Luca Trausner, intrau la Praga în luna lui Februar 1599.

Instrucțiunile acestor ambasadori erau îndoite. În linia întâi, trebuiau să se plîngă, în numele stăpînului lor, pentru tratarea ce îmtîmpinase acesta în Silezia și să explice întoarcerea în Ardeal prin aceste problematice suferinți. Dobîndind iarăși Scaunul ardelean, pe care nu înțelesese să-l schimbe pe așa ceva, Sigismund propunea confirmarea vechiului tratat din 1595: cerea să i se dea titlul de odinioară de Domn al Moldovei și Munteniei, să se specifice ajutorul de oameni ce i se va da și acel de bani, pe care-l fixa însuși, să i se dea unelte de război și să fie ajutat de creștinătate, în caz de atac al Ardealului. Iar, *dacă aceste cereri nu ar fi primite* — ceia ce era aproape sigur —, Sigismund se mulțămia, pentru el și soția sa, cu un domeniu bun în Boemia, Austria sau Tirol și cu un venit sigur de 100,000 de florini pe an; în Ardeal, Împăratul ar acorda o amnistie generală, ar confirma privilegiile acordate de la Ioan-Sigismund încoace, ar asigura dreptatea pentru nobili și ar numi, tot dintre Ardeleni, pe viitorul Voievod.

Faptul că solii fură primiți ca ambasadori ai

„ducelui de Oppeln“ înlătura de la început propunerea de împăcare. Rămînea cea de cesiune. Voia de a încheia un tratat pe această bază li fu încă odată acordată de stăpînul lor pe la începutul lui April; dar ei trebuiau să ceară un răspuns în termen de opt zile. La 6 April, Împăratul dădea în scris răspunsul său: Sigismund va ieși din Ardeal; i se vor da cele două ducate, o moșie în Boemia, o pensie anuală de 50,000 de taleri, titlurile prevăzute prin tratatul din 1598 și recomandații către regele Spaniei; condițiile cerute se vor acorda provinciei, dar privilegiile date de Sigismund în timpul uzurpării sale vor fi casate și guvernatorul provinciei va fi un membru al Casei Imperiale.

Cu aceste condiții porniră ambasadorii spre casă: în drum, la Tyrnau, se văzură arestați și duși înapoi la Praga.

Căci, pe cînd ei negociau, de bună credință, cu Împăratul, Sigismund făcuse iarăși o lovitură de teatru. Îndușmănit de moarte cu frații Andrei și Ștefan Báthory, veri săi, el se împăcase de cîtva timp cu cel mai mare, prelat polonez și cardinal. Totuși, bunele relații între veri fusese stricate iarăși prin cesiunea către Imperiali a țerii în 1598, cesiune contra căreia Andrei protestase solemn. Pe neașteptate, la începutul lui Februar, cardinalul primi de la un sol al lui Sigismund, un Iezuit, călduroasa rugămintă de a veni în provincie, pentru care venire i se dădea și un pașaport în toată forma. Cu voia fratelui său, Andrei

riscă drumul și consecințele pe care putea să le aibă, dat fiind omul care-l invita. La 20 Februar, cardinalul era la Cluj; Sigismund, foarte satisfăcut, îl pofti să vie la el, în Sibiiu. Un moment, avuse ideia să-l dea legat Împăratului, — bine înțeles, în oare-care condiții. Apoi, cu ușurința cu care hotărârile treceau prin acest cap bolnav, se răzgîndi și se hotări să-l facă mai bine principe. O dietă, adunată la Mediaș, revocă întâiū toate hotărârile luate odinioară contra fraților Báthory; apoi Sigismund propuse cu stăruință pe cardinalul Andrei ca înlocuitor al său. Dieta primi și această schimbare. Noul prinț avu curajul să serie Împăratului, explicînd alegerea sa ca impusă de necesitățile momentului.

Schimbarea aceasta, noua injurioasă călcare de cuvînt fu privită la Praga cu o îndreptățită indignare. Ceia ce-i mai slăbise efectul fu experiența trecută cu Sigismund și zvonurile suspecte venite la Curte în privința intențiilor lui Andrei. Încă din Mart, printr'o solie compusă din Petru Armeanul și Stoica Vistierul, Mihaï, pe lîngă cereri de bani și reclamația unui castel de refugiu în Silesia, arătase dorința de a i se da ca ajutor „contra Turcilor“ pe Basta. Răspunzîndu-i la 8 April, Împăratul promitea banii ceruți și punea condiția ca Mihaï să se lupte „cu Turcii saū cu cine vom voi noi“.

Orî-cum s'ar fi părut lucrul Imperialilor, pentru Mihaï el nu era tolerabil. Sigismund trata cu Turcii de nevoie; pe el îl mai reținea un trecut,

care-l făcuse vestit în Europa creștină: el era, orî-cît de rău politic, un luptător, un soldat. Andrei era un cleric, un bărbat cu rochie, care nu ținuse nici-odată o armă în mînile sale. Misiunea pe care o luase era aceea de a face pace, el care n'avea angajamente nici cu sine, nici cu alții.

În fine, cu el intra în Ardeal influența polonă. Poloni și Turci, oamenii de-ai acestora erau să aibă toate hotarele țerii.

Planul de a cucerii Ardealul printr'o năvălire simultanee a lui Basta, din Ungaria Superioară, și a lui Mihaï, prin Carpați, era un plan natural, și el se formă destul de răpede la Praga. Cel mai grăbit dintre cei doi aliați era, firește, Mihaï, a cărui situație era mai amenințată decît totdeauna prin ultimele evenimente. Luptele cu Turcii nu încetase nici un moment la Dunăre, unde Mahmud-Pașa rămăsese pentru a observa pe rebel. În Mart, apoi în Mai clocotiră se întîmplară aici între creștini și Turci. Pe de altă parte, Andrei, abia stabilit, intră în înțelegere cu Turcii și cu Ieremia. În Mai, el ceru formal mijlocirea acestui din urmă și-i propuse o căsătorie între fratele său uterin, Ioan Iffiu, și fata lui Ieremia. Domnul Moldovei ceruse iarăși pentru fratele său Simion țara vecină și se îndatora să supuipe pe Mihaï cu propriile sale forțe. În Iunie, un ceauș veni în Moldova, de unde, cu un trimes al lui Movilă, el se îndreptă către Alba-Iulia. Pe încetul, un cerc de fier se strîngea în jurul lui Mihaï-Vodă și țerii lui.

La Praga, nici un sol din partea lui Andrei nu sosia, cu propunerii saŭ nouă lămuriri. Se auzia numai de legăturile pe care le avea noul principe ardelean cu Polonia și de acele pe care voia să le înnoade cu Turcii. Se auzi apoi că guvernatorul din Hust a cedat cetatea lui Andrei și că acesta ar avea intenții și asupra Oradiei-Mari. Naprágy și Bocskai propuneaŭ un atac din partea lui Basta și al lui Mihai, atac care n'ar putea decât să isbutească. La 30 Maiŭ, în fine, sosia de la Mihai un sol însărcinat să stăruie pentru expediția combinată.

Dar un lucru opri îndeplinirea hotărîrilor luate, împiedicâ pentru totdeauna colaborația lui Basta cu Mihai și aduse năvălirea în Ardeal a Domnului singur, cu toate urmările ei. Marele-Vizir Ibrahim, numit în Decembre 1598, începu propunerii serioase de pace cu Imperiul.

Ele fură prezintate întâiŭ printr'un sol creștin al Hanului, apoi, în chipul cel mai limpede, prin scrisoarea din 24 Iunie a Marelui-Vizir însuși. Negociatorii se numiră de către Împăratul în Septembre încă, și la 5 Octombre avu loc întâia și cea din urmă conferință de pace lângă Gran.

Cu puțin timp înainte de a se primi la Praga scrisoarea lui Ibrahim-Pașa, la 11 Iunie, Papa, solicitat prin scrisorile cardinalului Andrei, trimetea în Ardeal pe fostul nunciu în Polonia, Germanico Malaspina, episcop de San-Severo, pentru a face pacea între creștini. Venit cu foarte rele dispoziții contra intrusului, nunciul se potoli pe urmă și ajunsese chiar a-și călea competența, încheind

un armistițiu, în numele Împăratului, prin Octombrie.

Mihaï era prea bine informat asupra celor ce se petreceau la Turci pentru a nu cunoaște negocierile începute între Ibrahim-Pașa și Imperiali. De altmintrelea, răspunsurile vage ce se dădeau la cererile lui stăruitoare de a se întreprinde expediția l-ar fi luminat, singure, în destul. Legat de Imperiali era prin jurământul său cât și prin simpatiile sale, dar de hatîrul Împăratului el nu putea să-și primejduiască propria situație. Văzînd că nimic nu vine de la Praga decît jumătăți de hotărîri și vorbe îngăimate, el făcu ceia ce era nevoit să facă: pe de o parte, el cedă, în sfîrșit, cererilor pe care, de două luni de zile, le prezintă ambasadorii solemnî ai lui Andrei: Nicolae Vitéz și Gheorghe Ravazdy și confirmă la 26 Iunie jurământul prestat odinioară principelui Ardealului, supt Sigismund; iar, pe de alta, el începu negocieri cu Turcii, pentru a-î ținea în loc: cu Mahmud de la Dunăre, cât și cu Vizirul Ibrahim.

Dar cine negocia serios era Andrei: După ce se adresase lui Ieremia, Hanului, Pașei de Timișoara, el trimise Sultanului soli formali pentru a încheia un tratat. Nicolae Gávai și Francisc Budai duseră în August la Poartă următoarele condiții, pe care Mihaï le denunță Imperialilor: confirmarea lui Andrei; alegerea de țară a Domnului Ardealului și celui, vasal, din Țara-Românească; apărarea de către vecini a celor două provincii; întărirea posesiunii asupra Lipovei și Ieneului; păstrarea în aceeași stare a Țerii-Românești „care e posesia

noastră și se află în mîinile noastre și e țara noastră întocmai ca Ardealul“; conservarea dinastiei lui Mihaï, supt suzeranitate ardeleană; reducerea tributului și darurilor anuale, cel d'întăiu fiind iertat pe șese ani, la suma de supt Soliman al II^{lea}; cuprinderea Ardealului într'o eventuală pace cu Germanii; închiderea în pacea viitoare și a Oradiei-Mari, „căci voim, după putință, s'o recuperăm“. Răspunsul turcesc fu brutal: cardinalul să nu se amestece în trebile lui Mihaï, să dea înapoi cetățile bănățene cucerite de Sigismund, să lase la o parte afacerea Oradiei, pe care Sultanul o poate lua și singur, să plătească până și tributele trecute.

Din partea lui, Mihaï cerea pe această vreme hotarul dunărean, oprirea Turcilor de a trece Dunărea fără voia sa, iertarea de tribut pe trei ani: în cincî ani spunea el, Țam trăit atîta, încît nu-mî pasă de moarte!

Asemenea condiții nu le puteau primi Turcii, și Mihaï o știa foarte bine. Îi trebuia liniște însă la Dunăre, pentru a pregăti lovitura din Ardeal. În Iulie, se întorceau două soli de-ale lui de la Praga, și Andrei se căznea prin toate mijloacele să afle ce pregătește Voevodul. De mult încă, Andrei trimesese la el pe Gheorghe Palatich, cu misiunea declarată de a-i cere mediația la Curtea din Praga, iar cu cea reală de a-i spiona mișcările, — Domnul rămînîndu-i suspect, cu toate asigurările ce dăduse, se zice, unui sol anterior, Sennyei.

În Septembrie, trupele fiind de multă vreme gata, Mihaï trimese un nou sol la Cașovia, pentru

a spune lui Basta că el va intra în Ardeal; Palatich văzu însă numai o scrisoare prin care Mihaï disculpa cu totul pe Andrei și cerea să fie ertat.

Aflînd că Mihaï a intrat în provincie — așa va fi crezut el saŭ așa-î va fi spus solul —, Basta înaintă, din partea sa, cu trupele pînă la Nagy Károly, în Crișana. Aici îl întîmpină Gașpar Kor-nis. S'ar putea ca acest ambasador să fi înștiințat pe generalul imperial despre starea înaintată a negociațiilor de împăcare pe care le conducea nunciul Malaspina. Basta se retrase imediat.

Un ultim sol al lui Andrei, Pangratie Sennyei, fu primit noaptea și expediat tot noaptea, căci Mihaï se găsia acuma la Ploiești, încunjurat de toate forțele sale. Avea — acestea sînt cifrele sigure : 1,100 de călări unguri, 1000 de pedestri, vre-o 20,000 de Sîrbî, Cazacî, Moldoveni, 8,000 de haiduci, o mie de călări înarmați cu măciuci și o „frumoasă oaste de boieri“ : Roșii. Era pe drumul spre munți.

Hotărîrea pe care o lua era gravă, dar pe deplin îndreptățită. Turcii acordase, în fine, pacea Ardelenilor, și aceștia puteau ieși din politica lor de ipocrizie, pentru a-î arăta adevăratele lor sentimente. Lui i se trimesese o solie cu insemnele domnești, dar ambasadorii Sultanului se înțelesese cu unul din boierii lui Mihaï ca să-l omoare : acesta făcu bucăți pe ucigaș și puse la popreală pe Turci. În fine, încet, încet, Ieremia, ieșind din Suceava, se apropia de munți : nu rămîne nici-o îndoială asupra faptului că el trebuia să vie în Ardeal prin Oituz, pentru a conlucra în potrivea lui Mihaï, a

căruia țară îi fusese făgăduită pentru Simion. Nu trebuie să uităm că, dacă Andrei se ocupa cu vînatul, pescuitul, opere tehnice și monumente funerare, lagărul de la Sas-Sebeș rămăsese, și în puține zile cardinalul putu scoate o frumoasă oaste înaintea dușmanului său.

La 17 Octombre, Mihaï își așeză corturile la Ploiești. La 19, el trecea munții, după ce luase jurămînt de la șefii mercenarilor săi. La 20, el se înfățișa supt zidurile Brașovului, unde stătea două zile. În acest timp, care nu era pierdut, el luă jurămînt de la locuitorii, intră în înțelegere cu Sașii, și răscolă, cu o diplomă falsă dată în numele Împăratului, pe Secuții doriți de libertate și plini de ură contra Báthoreștilor, cari-i momise cu dînsa în 1595 pentru a li-o lua fără rușine îndată după primăjdie. La 22, el pornia înnainte. Oastea sa era formată în trei corpuri, dintre care unul, de Haiduci, venise prin Turnu-Roșu, cu Baba-Novac, și cellalt, boierime și slujitori olteni, era comandat de boierii Udrea Banul, șeful acestei provincii, și Radu Buzescu.

Vestea năvălirii lui Mihaï, anunțată cam târziu de supușii fără credință ai cardinalului-principe, ajunse la Alba-Iulia, unde începuseră desbaterile unei diete, a doua zi după deschiderea ședințelor. Imediat, măsuri fură luate pentru a forma o armată. Nobilimea, comitatele, oastea de țară se strînseseră la un loc cu Curtenii în cîteva zile. În pottiva aserțiunii cronicarilor mai târziu, Andrei n'avu nici-o prevestire despre nenorocirea care-l aștepta.

Era bucuros la început că poate deslega cearta cu „Valahul“ prin arme.

Oștile se întâlneau la Sibiiu, și câteva zile trecură fără ciocniri. Mihaï aștepta adunarea tuturor forțelor sale. Andrei, din parte-î, declara că nu va lăsa pe „nebunul“ și „cînele“ care-î călcăse țara să fugă de luptă. Apoi, căința-l prinse. După ce provocase prin injurii pe Mihaï, el rugă pe Malaspina să negocieze. Cardinalul merse în ziua de 27 la Domnul muntean, care, intrînd în trăsura nunciului, răspunse sfaturilor acestuia prin plîngerî pătimașe contra cardinalului, care voiă să-l distrugă și-l învitase a pleca din țară: dacă n'ar avea poruncă împărătească, el n'ar fi părăsit țara sa, unde pămîntul, zgîriat abia cu plugul, dă bogăția grîului. Totuși, el se înduplecă la un armistițiu până a doua zi. Malaspina veni, la 28, dimineața pentru răspuns. Dar oștile erau așezate în linie de bătaie, și întăiele descărcături de tunuri porniau din lagărul ardelean, unde învinsese neastîmpărul tinerilor. Nunciul fu poprit și se încăieră lupta.

Un întăiū atac inimos al călărimii ardelene puse pe fuga oastea lui Mihaï. Dar acesta opri în loc pe fugari, li restabili rîndurile și aruncă pe Poloni și Cazaci, floarea mercenarilor săi, asupra dușmanului. Lupta se hotărî răpede. Dezertionile începură; Gașpar Kornis, generalul Ardealului, fu prins în împrejurări dubioase. Atunci, cardinalul, — un frumos tînăr nalt, blond, cu părul și barba tăiate scurt, ostășește —, care stătea de o parte, călare, în purpura sa strînsă pe trup, cu steagul

Domnesc înaintea, părăsi cîmpul de bătaie. Lipsa lui nu se observă îndată: cînd ea fu cunoscută, Ardeleni, descurajați, striviți de dușmani, se împrăștiară. Pe drumurile de țară, fugarii fură prinși de Secuți, de iobagii romîni, cari vedeau cu ochii ceasul răzbunării, și plătiră cu viața împilarea din trecut. Cardinalul, cu o sută de călăreți, apucă spre munții Ciucului, fu urmărit și, lovit la ochi și la ceafă, de securea unui păstor, căzu. Mihaș, căruia i se înfățișă capul sîngerat al învinsului, puse să se aducă și trupul părăsit, și îngropă cu cinste pe cardinal în capitala princiară a Albei-Iulii: fiorosul soldat fu văzut petrecînd cu lumînarea în mîna trupul lui Andrei Báthory.

Lupta de lîngă Sibiiu se dădu Joi, 28 Octombrie 1599. Ardealul nu mai avea altă oaste, și nu mai era cine să adune una. Întăiu cetățile vecine, ca Sibiiul, apoi cele mai depărtate, Chioara, Clujul, Bistrița, Deva, se supuseră trupelor de călăreți, care cereau credință pentru Împăratul Romanilor, căruia Mihaș-Vodă îi supusese iarăși țara.

La 1^{ia} Novembre, cuceritorul intra în Alba-Iulia, în sunetul tobelor și trîmbiților, călare, în haine regești, în mijlocul oștilor sale biruitoare. El trase la palatul de unde cu puține zile plecase Andrei pentru a se duce la moarte. Trupele jurară credință Împăratului, Domnului și fiului său, și o dietă solemnă se ținu la 20 ale luni, dietă care luă jurămîntul țerii în schimbul jurămîntului pe care noul stăpîn îl făcu de a observa privilegiile vechi ale Ardealului. Măsurî grabnice fură luate

pentru a procura bani noului guvern și întreținerea pentru iarnă a trupelor, care ocupară provincia dintr'un capăt în altul.

Gîndul următor al lui Mihaï fu să meargă înaintea spre culmile de putere pe care le visa imaginația sa aprinsă. Ar fi vrut Moldova, unde frica de dînsul era mare pe această vreme; gîndia poate serios să caute peste Dunăre coroana Împăraților creștini, stabilind momentan la Sofia Scaunul Domniei sale. De-odată însă un lucru ar fi trebuit să-l preocupe, un lucru pe care poate nu și-l reprezintă destul de clar acest poet al spadei: să se menție în Ardeal, fără a pierde Țara-Românească.

Piedecile ce se opuneaă acestui lucru erau întreprinse: opunerea ascunsă a Germanilor, setea de răzbunare a Turcilor, aliați cu Polonii, veșnicii rîvnitori la stăpînirea țărilor noastre, și ajutați de Moldoveni și, în fine, ura pe care o purta boierimea ardeleană, „Ungurii“, Domnului barbar, venit din altă țară, dintre desprețuiții Români. Pentru a naviga sigur între aceste trei stînci amenințătoare trebuia o excepțională inteligență politică, — pe care Mihaï-Vodă n'a avut-o.

Să examinăm întâiū conduita Imperialilor până la expediția din Moldova, acest afront adus Polonilor, care grăbi soluția crizei și determină căderea lui Mihaï.

În vara lui 1599, la Praga se luase hotărîrea de a purta continuu cu vorbe pe Voevod, a-l „mîn-

gîia“ și a-l rezerva pentru timpuri mai bune. Se credea că Turcii voiesc pacea, pe care Împăratul o doria în fond din toată inima, ocupat cum era cu atîtea probleme la Rin, în Italia, în propria sa casă. Pentru aceasta, și chiar în caz cînd pacea cu Sultanul s'ar fi arătat imposibilă, îi trebuia Împăratului să potolească lucrurile în Ardeal, să stîngă focul pe care-l aprinsese aici atîtea nesocotinți grămădite. Basta avea ordin să nu atace pe cardinal pînă la sfîrșitul lui Novembre, pentru a aștepta rezultatul negocierilor fericit conduse de Malaspina. Retragerea lui Basta în Septembrie fusese aprobată pe deplin, și încă la 4 Octombrie, cînd Domnul romîn își arăta situația insuportabilă și punea scurtul termen de cincisprezece zile, învinse părerea că trebuie să se trăgăneze lucrurile pînă se va hotărî într'un fel cu Turcii și Ardelenii.

Mihaî anunțase victoria la 4 ale lui Novembre, puind la picioarele Împăratului provincia învinsă. Știrea, care se confirmă răpede, puse în cea mai mare perplexitate pe sfetnicii lui Rudolf și ai fraților săi; moartea cardinalului înlătura acest factor politic și rămînea în picioare numai „Valahul“. Ce voiă acesta? Era sincer, cînd oferia țara Cezarului și cerea un locotenent imperial ca s'o administreze? Cu alte cuvinte, vorbea el mai serios decît dînsii? Și, dacă nu consimția să iasă din țara pentru care ai săi se luptase la Sibiiu, ce era de făcut? Dacă se mai adauge lipsa completă de direcție în politica Împăratului bolnav și incapabil, se poate înțelege ce fază grea începea pentru Mihaî în raporturile sale cu Imperialii.

Până la sfârșitul anului 1599, Mihaî trimese la Împăratul pe Petru Armeanul și un alt boier, în calitate de curieri; apoi, în ambasadă solemnă, pe Banul Mihalcea și Vistierul Stoica, iar o altă solie la arhiducele Matthias. Știm numai că Petru ducea cu el zece articole, iar, cît despre instrucțiunile ambasadei celei mari, nu cunoaștem nimic: Mihaî declară însă, în scrisoarea sa către Împărat, că-î lasă hotărîrea asupra provinciei.

Dacă, atunci, s'ar fi acordat sincer lui Mihaî stăpînirea pe viață asupra Ardealului său, rămîind ea fiu-său să-î succeadă numai dacă se va găsi cu cale, dacă, fără frică și fără zăbavă, i s'ar fi dat trupele și banii de cari avea nevoie pentru a-și plăti oamenii și apăra hotarele de Poloni și Turci, dacă situația sa ar fi fost confirmată cu strălucire și mîndria Domnului măgulită, — s'ar fi mîntuit cu afacerea ardeleană, atunci și pentru totdeauna. Austria ar fi fost stăpînă până la Dunăre și nici-o-dată un stat național unguresc nu s'ar fi putut întemeia.

Dar oamenii erau dibacî la Praga: numai diplomați și făcători de proiecte! Toată lumea mergînd pe calea dreaptă, ei își făcură mîndrie de a lua drumuri piezișe: acestea nu sînt însă cele mai sigure, și rezultatul mormanelor de corespondențe și munților de intrigî fu acela că peste mai puțin de zece ani de trudă Ardealul rămînea ceia ce fusese înnainte de lupta de la Sibiiu.

Până la sfârșitul anului 1599, nici solii lui Mihaî nu se întorsese, nici omul Împăratului nu călcase în Ardeal, de și sosirea acestuia, Milanezul Carlo

Magno, îi fusese anunțată. În schimb, la 5 Novembre, conform ordinului special dat de arhiducele Matthias, prin colonelul Rhedern, Basta intra în Ardeal, cu colonelul Pezzen și cu David Ungnad, Trimes imperial *fără instrucții*. Mihaï, care se afla de multă vreme în pîră cu Basta, de cînd cu expediția de la Nagy Károly, se infuriè cînd auzi de pătrunderea rivalului său în țară și de planurile ce are asupra cetăților de la margine. El îl somă să iasă, nefiind acum de nici un folos. Basta ieși, dar insultînd; și de la hotăre, unde, cum i se ordonase, stătea pîndind, el strecură garnizone în unele cetăți și opri recrutarea de trupe, tocmai cînd Domnul avea nevoie de ele în Muntenia. Campania de calomnii urmă, mai puternică decît totdeauna, între Mihaï și Basta, între Basta și Ungnad, revenit cu o nouă misiune, la aceeași graniță, în Decembre, între colegul său Mihail Székely, guvernator de Satu-Mare, și toată lumea.

La începutul anului 1600. se află în Ungaria Superioară, încercîndu-se între sine prin misiunile pe care le căpătase și care nu se puteau îndeplini din lipsă de bani: Petru Armeanul, Carol Magno, care aducea „răspunsurile“ Împăratului, Ungnad și Székely, trimeși la aceeași dată cu Milanezul, ca sfetnici, consilierii ai Domnului pînă se va lua o hotărîre definitivă, și Bartolomeiü Pezzen, fostul ambasador la Constantinopole, Trimes secret. Apoi, lîngă Domn se mai află agenți mai mici, Raguzanî ca Ioan de Marini, Aloisiu Radibrati și Ioan de Marco! În fine, Ștefan Boeskaï avea și el

un fel de misiune oficială. De sigur, prea mulți negociatori și prea multă diplomație!

În cele d'întăiu zile ale lui Ianuar 1600, Petru Armeanul sosia, poate în același timp cu Carlo Magno, la Curtea Voevodului. Nicî-unul nu aducea banii, de cari înnainte de toate avea nevoie Mihaî, pentru a nu fi robul propriilor săi soldați. În schimb, Milanezul era purtătorul răspunsului dat de Împărat la cererile lui Mihaî, transmise în toamna trecută prin Petru Armeanul. I se oferiau trupele dorite, i se promitea o răsplată, i se dădea titlul princiar, lui și fiului său, se făgăduia pentru tînărul Domn o mireasă din familia imperială; Mihaî era să aibă comanda trupelor în Ungaria Superioară; se anunța ajutorul cerut în Apus pentru Domn; Mihaî nu trebuia să atace Moldova nici într'un chip, și se arăta dorința ca el să cruțe țara și să o lase lui Petrașco, care ar guverna cu un consilier imperial. În fine, i se cereau măsuri de administrație și i se dădea noutăți.

Răspunsul acesta fu comunicat oral de Carlo Magno, dar autenticitatea lui nu e supusă îndoielii; trimesul împărătesc întări cu pecetea și semnătura lui traducerea românească, care fu scrisă pentru Domn. Magno nu era un Ragusan ignorant, ci un Italian cu știință de carte: orî cît ar fi suferit transmiterea prin expunerea orală și traducere. Împăratul a autorizat pe Magno a vorbi ast-fel.

Aceste oferte, foarte onorabile, în care eliminarea lui Mihaî de la conducerea Ardealului nu era nicăiri exprimată precis, mulțămira pe deplin

pe Voevod. El sărută, în audiența acordată lui Magno, crucea pe care i-o întindea Dionisie, arhiepiscopul de Tîrnova, și declară, la 2 Ianuar, în chipul cel mai solemn că retrage instrucțiile anterioare date lui Mihalcea și Stoica.

Lucrul părea lămurit acuma. Dar iată că Ungnad, plecat la 8 ale aceleiași luni din Satu-Mare, sosi la Alba-Iulia, cu alte instrucții. Era să sfătuiască pe Domn, în ceia ce privește guvernul țerii, garnizonarea cetăților, să-i controleze donațiunile, să vadă ce a cîștigat prin victorie și ce planuri are; „dacă poate ar vrea mai bine să iee însuși țara și să ne excludă.“ Acești noi trimeși, Ungnad și colegul său Mihaï Székely, erau însărcinați deci cu o misiune de spionaj și plecau cu convingerea că datoria lor e să împiedece rămînerea „Valahului“ în Ardeal.

Cînd Mihaï află, pe cît se putea afla o misiune așa de vagă și de încurcată cu reticențe și zăbave, cînd află ce aducea și Ungnad, el crezu prudent să arăte iarăși limpede cererile sale. Într'o scrisoare către Banul Mihalcea, el îi dădea sarcina de a prezinta prin Pezzen următoarele dorinți: păstrarea vechilor hotare ale Ardealului, același lucru pentru Muntenia, bani pentru trupele sale, adăpost în caz de înfrîngere și sosirea grabnică a solului celui mare, a lui Pezzen.

Magno plecă în sfîrșit pe la mijlocul lui Februar, după închiderea dietei nouă ardelene. Cu dînsul, Mihaï, care primise un răspuns necunoscut de la Mihalcea, expediè pe logofătul său Pantazi, purtător de instrucții nouă. Aceste instrucții tre-

buiău să înlocuiască pe cele anterioare: în ele se cerea explicit dominația ereditară asupra Ardealului: „să-î lase Țara-Rumânească și țara Ardealului, să-î fie de moșie lui și cine se va ținea den feciorii lui,—să le fie moșie“. Mai „poftia“ încă titlul lui Sigismund Báthory, comitatele exterioare, jurisdicția fără apel, conservarea legilor Ardealului, loc de refugiu și asigurarea că va fi răscumpărat; voiă bani și anexarea eventuală la cele două țeri ale părților deslipite de la dînsele de către Turci.

În curînd Stoica se întoarce cu știri asupra negocierilor. Cît despre Mihalcea, el reveni abia la 1° April. Se întorcea cu două documente, datate din 3 și 13 Februar: un răspuns al lui Pezzen la o scrisoare a lui și un răspuns imperial către Voevod. Pezzen, cea mai bănuitoare, mai iritabilă și mai arogantă creatură ce se poate închipui, era la începutul serisorii sale de o brutalitate cu totul nemotivată. Domnul trebuia să se astîmpere și să nu discute voința Împăratului. Cît despre Împărat. într'o misivă deslînată și lipsită de proporții și claritate, el răspundea lui Mihaî cu privire la Andrei Báthory, la purtarea lui Basta, la negocierile cu Hanul, la răscumpărarea unui Pașă. Esențialul, răspunsul la principalele dorinți ale Voevodului, era strecurat în cîte-va fraze generale și nehotărîte: i se promiteau ajutoare de oameni și bani, fără a le specifica și, cît despre Ardeal, Mihaî era trimes la „soliî veniți până acum și la cei ce vor veni de acum înnainte“.

Sentimentele acelor cari răspundea ast-fel erau limpezi, și nu fără intenție se strecurase în

acest răspuns îngăimat fraza ambiguă despre „pedapsa divină care ajunsese pe mai mulți cari călcase credința față de Împărat și Casa de Austria“.

Cînd Mihaî află acest răspuns, care era o bătaie de joc pentru un om cu meritele lui mari și cu greaua lui situație, el se înfuriè, și, ca de obicei, vorbe grele-îieșiră din gură în cele d'întăiū momente ale furiei. Cu o zi înnainte de a afla cuprinsul misivei imperiale, el se plînsese față de comisari că se încurcă între atîtea expunerî deosebite ale ambasadorilor: „Marini mi-a adus un răspuns de la Măria Sa, Carlo Magno altul, iar D-voastră un al treilea, așa în cît mă rătăcesc“; în aceiași audiență, el dăduse a se înțelege că un om util ca dînsul nu se gonește din țara pe care a cucerit-o și afirmase intenția ce avea de a păstra Ardealul, ca moșie pentru sine și pentru neamul său. În audiența care urmâ primirea ultimului răspuns din Praga, el ceru iarăși, indignat de atîta zăbavă și de atîta rea-credință, „un limpede da saū nu“. Împăratul, spunea el, în improvizările lui pasionate, care tulburaū cu totul pe metodicîi lui interlocutori, ar trebui să vadă ce poate fi mai de folos: să-î spuie: *du-te din casa pe care o ai saū: rămă și-mă fî cu credință*. În cazul din urmă, s'ar arunca „în foc și în apă“ pentru Împăratul creștin. Pezzen ar trebui să vie numai cu un răspuns clar, iar dacă acel răspuns ar fi: *nu*, să fie deslegat de jurămint și lăsat să-și caute de sine. Iar cîteva zile mai tîrziū, după o nouă scrisoare goală a Împăratului, Voevodul, chinuit de neastîmpăr și în-

doială, vorbi iarăși de lipsa de bani, de marile lucruri pe care le-ar putea face; cucerirea Moldovei, a Poloniei, a Ungariei turcești, a țărilor de pe malul drept al Dunărei...

La toate acestea, comisarii nu răspundeau nimic, neavînd nici-o instrucție precisă; strînși cu ușa, ei mîngîiau pe barbar cu sosirea providențialului Pezzen. În schimb, la Curte, în lungi rapoarte, perfide și naive în aceiași vreme, ei — Ungnad adecă, acel care cugeta și scria de obicei pentru amîndoi —, ei știau să denunțe gîndurile ascunse ale „Valahului“, reaua lui credință, lipsa lui de sprijin în țară, dezordinea în care lăsa provincia, tiranizată, relațiile dubioase cu Turcii, de la cari, după ce asigurase Muntenia prin trimeterea fiului său cu oaste ardeleană, primise el însuși steag pentru sine și pentru tînărul Nicolae-Voevod, în Brașov. Oamenii de o consecvență rară, ei trăgeau candido concluzii din fie-ce cuvînt mînios al Domnului: din vorbele lui contra lui Basta, căruia voiă să-l bată în frunte scrisorile de pîră, ei scoteau că Mihaï așteaptă numai momentul potrivit pentru a năvăli în comitatele exterioare.

Așa erau relațiile între Imperiali și Mihaï în April 1600. Curtea-l momia cu vorbe, îl avea mai rău decît pe sperjorul Sigismund; principalul mandatar al Împăratului se consuma la hotare în interminabile combinații și îndoieli; comisarii din Ardeal suferiau în mîndria lor din totala lipsă de rost a prezenții lor și-și răzbunau pe cine nu era vinovat. Pe de altă parte, primejdia creștea din

partea Turcilor și din partea vecinilor creștini de la Răsărit. Pentru a nu fi prins între două focuri, pentru a nu fi strivit între Moldo-Polonii lui Zamoyiski și Ieremia, de o parte, și Imperialii lui Basta, lăsat de capul lui în Ungaria Superioară, de alta, Mihaï trebuia să previe atacul dublu atacînd însuși; pe acela dintre dușmani firește, care se ascundea mai puțin, față de care avea mai puține legături personale.

Mihaï prinsese, înainte de lupta de la Sibiiu și după aceasta, dovezile cele mai clare despre intențiile lui Ieremia de a-l ataca, ori-cînd s'ar prezenta prilejul, de a-l scoate din țară în folosul lui Simion, care de mult nu mai iscălia decît „Simion-Vodă“. În Decembrie 1599, ireconciabilul vecin din Moldova seria niște scrisori foarte ciudate comandanților unguri din comitatele exterioare, scrisori în care plîngea pe Andrei Báthory și promitea „bunăvoință“. În aceeași lună, un mandatar al lui Sigismund, adăpostit în Polonia, se înfățișa înaintea lui Boeskaï „ca să-l împace“, și acesta, neavînd curajul să-l asculte, sau după ce-l ascultase, îl dădu în mîna Nemților de la Oradea. În Februar, Mihaï puna mîna pe scrisorile aliatului său de odinioară, care invitau Ardealul, de atîtea ori repudiat de dînsul, la răscoală. Prin omul său, care se întoarse de la Poartă, el află pe urmă despre misiunea lui Caraiman-Aga, agentul lui Movilă, la Constantinopol, unde ceruse bani. În Mart, Sigismund strămutase în Moldova scaunul acțiunii sale de intrigă: de aici, unde ura lui contra

lui Mihaï se unise cu vechia ură a lui Ieremia, el trimese să se ceară bani de la Zamoyski, șeful elementelor anti-imperiale, bani ca „să-și facă datoria“, adecă „să-și recapete țara și Domnia“. Ieremia unia stăruințele sale cu ale neastîmpăratului musafir cu care se unise.

Dar era imposibil ca Mihaï să tolereze pe Sigismund în Moldova. El primi, în adevăr, două solii de la regele Poloniei, îi scrise scrisori foarte amicale prin care se plîngea de Ieremia și de tutorul regelui însuși, Zamoyski; se făcu a primi ca bune explicațiile trufașe ale lui Sigismund al III^{lea}, dar gîndul de a năvăli în Moldova, cît mai iute, i se înfipsese în minte. El insinuă la Viena ideia, precum o insinuase și la Praga, și fu refuzat aici, cum fusese refuzat dincolo. Dar el era un principe cu politica lui proprie, și nu un ofițer al Împăratului, și erau ordine pe care nu putea să le execute. Pe cînd trimetea pe dr. Muraldo în Moldova pentru a spiona și a ținea de vorbă pe dușman, el pregătia la Brașov oastea de năvălire. Ar fi dorit să poată pleca sigur, cît privește legăturile lui cu Imperialii: până în ultimul moment, el așteptă pe Pezzen.

La 3 Maiu 1600, Domnul sosia în Brașov pentru a supraveghia plecarea avan-gardei sale. În drum, la Făgăraș, el anunțase lui Pezzen, care se apropia, în sfîrșit, ceia ce pornise să îndeplinească. La 4 Maiu, din lagărul de la Brețe, el numia regenti ai Ardealului, în lipsa sa, pe Mihalcea și pe Wolf-

gang Kornis, cari trebuiaŭ să se sfătuiască cu comisarii; dar el însuși nu plecă împreună cu trupele — vre-o 20,000 de oameni — pe care le aruncase peste Carpați. La 7, Mihaï, reținut de aceeași nădejde a sosirii lui Pezzen cu banii și mîntuitorul „răspuns“, era tot în Ardeal, la Oșorheiŭ, și seria iarăși aceluï ce-i avea soarta în mînă. Dar tulburări iscate între trupele sale de toate limbile, neîncrederea poate în „Vel-Ghinărareșul“ său Moise Székely, care era să-l trădeze peste puțin, îl făcură să alerge în Moldova, la 8 Maiŭ 1600.

Găsi în cale Trotușul ars și un drum de foc până la Siret. Ieremia știa toate pregătirile, și Muraldo nu-l înșelase cîtuși de puțin; dar Zamoyiski, de și înștiințat la timp, nu trimese ajutoare. În țara trăgănării, solul cu vestea invaziei fu expediat la rege, care era departe și nu putea lucra de la sine. La 18 Maiŭ, Ieremia, bătut, părăsit de ai săi, era la Hotin, unde numai trupele sale îl siliră să rămîie pentru a primi asediul.

Dar, în potriua așteptării tuturor, Mihaï dispărea de supt zidurile cetății la 21 ale lunei. Suceava i se dădu în curînd; la 1^u Iunie, Domnul intra în Iași și punea boierimea la jurămînt; dar plecă îndată, lăsînd pe Udrea, Andronic Cantacuzino Vistierul, Sava Armașul și Negre Spătarul, ca să ție Scaunul. Supt Hotin, rămaseră 2,000 de pedestri și 200 de călări, cari se retraseră și ei în noaptea de 22 spre 23, lăsînd pe Ieremia liber, spre cea mai mare mirare a acestuï inimos Voevod.

Ieremia și Zamoyski nu ajungeau să-și explice neașteptata măsură luată de dușmanul lor: o interpretau ca o stratagemă, ca rezultatul unui atac din partea Turcilor sau al încercării lucrurilor în Ardeal. Explicația era însă alta: venise Pezzen.

La 16 Maiu, de supt Suceava încă, Mihaï scria comisarilor, cerînd grăbirea lui Pezzen și banilor lui. La 20, din lagărul de la Hotin, el anunța întoarcerea sa apropiată „pentru a regulă celelalte afaceri“. Francisc Alárdy, Andrei Barsai, și cu dînșii Mihalcea, trebuiau să iasă înaintea mult dori-tului plenipotențiar. Cei doi comisari fură rugați să ierte oprirea din greșală a plecării lor din Cluj și să meargă și ei la Pezzen pentru a-î grăbi sosirea. La 26 Maiu, o scrisoarea a lui Mihaï către Pezzen anunța, din Suceava, sosirea lui peste opt zile; dar afacerile Moldovei îl reținură încă mai mult timp în capitala acestei țeri.

Mihaï intra în Brașov abia la 27 Iunie, dar pentru primirea lui Pezzen nu era prea tîrziu. Trimеșii Domnului sosiau la Satu-Mare la 4 Iulie, cînd Domnul era acum întors în Scaunul său ardelean de la Alba-Iulia. Pezzen nu se arăta dispus să plece nici la această dată, dar încercările lui de a discuta și negocia cu Banul Mihalcea se lovira de hotărîrea și indignarea acestuia. Mihalcea, exasperat, întrecu, de sigur, instrucțiunile sale, vorbind despre nestrămutata voință a Voievodului de a ținea pentru sine Ardealul și a-l întregi cu comitatele exterioare. În fine, înțelegerea se făcu: Mihalcea și comisarii

rămaseră la Satu-Mare cu *banii*, iar Pezzen cu mîna goală porni spre Ardeal.

Mandatarul imperial sosi la Alba-Iulia, în cele mai rele dispoziții, la 10 Iulie, cu cîteva zile înaintea scrisorii energice a regelui Poloniei, care răspundea momelilor lui Mihai-Vodă, învitîndu-l să dea satisfacție și să-și retragă trupele din Moldova. El fu primit foarte bine de Domnul, a cărui situație devenia tot mai amenințată și mai șubredă. Mihai ascultă ofertele aduse de Pezzen; pe unele le primi, la altele adause condițiile sale. Pezzen plecă înainte de sfîrșitul lunei, cu o „învoială“, care cuprindea *ultimele* cereri ale Domnului. El consimția să fie numai guvernator, dar ereditar, în linie masculină, țara revenind Împăratului numai după stîngerea familiei sale. Dar în Moldova și Țara-Românească situația lui ar fi vechea situație Domnească, și țerile ar păstra, la caz de vacanță a tronului prin stîngerea familiei domnitoare, dreptul de a-și alege Voevodul; nu s'ar introduce apelul la Împărat, nici privilegiile clerului ortodox n'ar fi atinse. În familia lui Mihai — linie feminină, ca și linie masculină — ar rămînea Gurghiul, Jeciū, Făgărașul, în Ardeal, iar în comitatele exterioare: Hustul și Chioara. Domnul își rezerva absolutul drept de donațiune și judecată. El reclamă din nou „varmeghiile“, ținutul dintre Tisa și Ardeal, „cum au fost mai dennainte vreamă“. Cetățile bănățene, liberate de la Turci, ar fi ale sale „păn' în Dunăre“, în chip ereditar, „și pe feate“. În timp de război ar primi ajutoarele de care beneficiase principele Sigismund; și titlul acestuia îl voiă de la început,

pentru sine. Pentru trimestrul următor, i s'ar da, cît mai iute, 300,000 de lei. Voevodul primia lucrarea minelor pe socoteala Împăratului, dar supt controlul său. „Căpitanul“ din Ungaria Superioară ar fi ținut să-l ajute. Comisariul imperial va sta numai în timpul războiului; el nu se va amesteca în dreptatea țerii. În fine, Mihaï doria ca Împăratul să ție la Curtea sa un reprezentant al lui.

Cu aceste propunerî — altele mai ridicate fusese înlăturate, și Domnul le lăsase să cadă — porni Pezzen spre Viena. Mihaï punea mare preț pe felul, pe căldura cu care aceste cererî vor fi recomandate Împăratului, și de-aceia, peste puține zile după plecarea lui Pezzen, el însărcină pe Stoica și pe Gașpar Kornis cu o misiune la Praga. Ceî doi Trimeșî sosiră prin Septembre la Curtea Împăratului și porniră înapoi la 22 ale acelei lunî. *Ei aduceau definitivă hotărîre a lui Rudolf.* Prin acest act de cea mai mare importanță, datat din 12 Septembre, Împăratul arăta că, de și dorise ca Ardealul, ocupat în numele său, să-i fie complet restituit, și Mihaï să se retragă în vechiul său cuib de război din Țara-Românească, el primia învoiala făcută de Pezzen cu Domnul. Țara era să-i rămîie decî cuceritorului, care, ca guvernator, trebuia s'o eruțe și să nu inoveze nimic fără dietă. Consilierul imperial, „o persoană de frunte și însemnată“, era să stea în provincie și în timp de pace, ca un fel de locotenent al guvernatorului. Sarcina va fi pe viață pentru Mihaï, iar fiul său va fi ținut în samă la succesiie, în această privință și în altele. În Țara-

Românească se acorda și succesia feminină. În Moldova, se rezerva decizia, după împrejurări, dar se admitea, afară de „cazuri foarte grave“, judecata fără de apel și respectarea religiei dominante. Se refuzaș moșiile intra- și extra-ardelene, ca aparținând altora sau Coroanei ungare. În donații și judecăți se făceau rezerve importante. Se refuzaș comitatele exterioare, ca și *principalele* locuri din Banat. Se promitea ajutorul de război; titlul se va da *la urmă*. I se dădeaș 100,000 de taleri, dar cu condiția să se declare față cu Turcii. Minerii vor fi supuși numai șefului lor. Ungaria-Superioară și Ardealul se vor ajuta reciproc și fără a cere dezlegare de la Viena. Consilierii nu va avea decît putere consultativă pe lângă Domn, și se refuzaș ținerea cu banii imperiali a capuchehaielei din Praga. Se adăugea în fine promisia de adăpost, pentru Domn și ai săi, în caz de înfrîngere.

Cînd acest răspuns, pe care Mihaï l-ar fi primit fără îndoială și pe care nu l-a cunoscut poate niciodată, ajunse în Ardeal, soarta lui Mihaï și, împreună cu dînsa, soarta Ardealului și soarta noastră a Romînilor se hotărîse. Fără vina lui, fără vina directă a Curții din Viena, puternicul Domn căzuse.

Dacă Imperialii priviau pe Domn cu neîncredere, Ardelenii n'aveaș pentru el decît ura cea mai adîncă. Nobilimea ungurească sau ungurită a provinciei, căci de aceasta e vorba, vedea în Mihaï un uzurpator și un barbar. Motivele de a-l urî erau

nesfârșite: era Român, reprezentantul iobăgimei, care, la auzul sosirei sale, ridicase capul de de-a-supra țarinei pe care o lucra pentru a se uita mai vesel în viitor, era reprezentantul politic al urîților Germani, era liberatorul Secuilor, șeful bandeii de străini, cari-și împărțiau cele mai înalte funcții și cele mai bogate moșii, stăpînul și patronul soldaților pe cari nu-î putea plăti și cari secătuiiau țara; tremurînd de spaima violentului „tiran“, nobilii Ardealului îndrăzniră pe încetul să vorbească întăiî între sine, apoi, cînd se văzură întrebați și ascultați, străinilor.

Aceasta decise. Cînd Alárdy se plînsese la Satu-Mare de răutatea lui Mihaî, Ungnad îi răspunse că, ori-cum, „o țară poate să se împotrivească unui om“. Era un ordin de răscoală pe care-l dădea comisariul imperial, ținut de Mihaî afară din provincie, jignit în trufia sa și setos de răzbunare.

Acei cari erau mai bucuroși să aibă „un rîndaș din grajdurile împărătești“ decît pe Mihaî în fruntea lor, simțiră îndată că răscoala trebuia întreprinsă *innainte* de sosirea răspunsului din Praga. Pe cît erau de siguri de Basta, de Ungnad, vechi dușmani ai Voevodului, pe atîta nu se încredeau în Curtea imperială, care avea motive să nu asculte cu prea multă duiosie plîngerile nemeșilor ardeleni. Într'un timp, cînd Poloniî se gătiau de războiî, cînd hotărîrea împărătească nu astîmpărase încă pe dușmanii Domnului, Ardealul făcu răscoala.

Mihaî chemă pe nobili în lagărele de la Sas-Sebeș și Alba-Iulia; ei se adunară la Cluj, și apoi

se stabiliră în șesul Turdeii. În zădar, solii peste solii de la Domn îi chemaă, cu vorbe bune și cu amenințări, să vie supt steagurile lui: ei rămaseră la Turda, supt arme.

Zvonurile despre apropierea Polonilor, conștiința că o bună parte dintre soldații săi nu-l vor apăra, veștile rele despre neorînduelile din Ardeal făcură pe Mihaï să ceară în repetite rînduri, să ceară cu deznădejde, bani și ajutorul Imperialilor. Scrise comisarilor, scrise lui Basta chiar, într'o formă rugătoare și nedibace, în care vorbea de iertare și de cuvintele zădarnice de odinioară. Era în drept să ceară și bani și ajutorul, căci în mintea sa, și în realitatea lucrurilor, el încheiase cu Pezzen *un tratat*. Dar diplomații și generalii imperiali nu uitaă trecutul, și de Curtea lor din Praga nu le păsa tocmai mult.

Mihaï fu purtat cu vorbe, pe cînd Basta se întăria și se gătia de drum. În Iulie, el doria încă o împăcare cu Voevodul; în August, sentimentele lui se schimbară cu totul. Nu știm cît temeiă punea Mihaï pe cooperația imperială; dar, de și chemă în ajutorul său trupele din Muntenia și Moldova, de și riscă o ultimă silință de împăcare cu Polonii și cu Turcii, el trebuie să fi primit cu mirare vestea că oamenii Împăratului intraă ca dușmani ai săi în provincie. La 5 Septembrie aceștia se declarase: fără un cuvînt de autorizare de la Curte, Ungnad și Székely anunțăă Statelor răscolate ale Ardealului sosirea lui Basta pentru a ajuta țara. La 7, nobili făceaă jurămîntul de credință către Împărat, și o delegație a lor mergea să caute, înaintea

de această dată, pe Basta la Maitin, pentru a se lega cu el. La 14, el se unia la Turda cu Ardeleonii, cari-și găsisse un șef în bătrînul și respectatul Ștefan Csáky.

Descurajat, silit să dea lupta aceluï pe care nu dorise nici odată să-l atace, Mihaï negociè și zăbovi până la urmă. La 17 Septembrie, el era lîngă satul Mirislău, un mic sătișor murdar de lîngă Aiud, în fața oștilor reunite. Ziua intăiü trecu în ne-folositoare cereri de împăcaciune. A doua zi, Mihaï se așeză, cu cît îi mai rămăsese din oastea sa, trădat cum fusese de Moise Székely, de Sibrik, de Secuï, de Curteni, și neajuns încă de ai săi, pe un drum îngust între dealuri. Basta izbuti printr'un simulacru de fugă să-l scoată din ascunzătoare. Domnul pierdu cea mai mare parte dintre ai săi, uciși și înnecați în Mureș, și, cu moartea în inimă, nu se opri până la Alba-Iulia.

De aici el luă drumul Făgărașului, cu o oaste de vre-o trei mii de oameni. La 23, el era în această cetate, unde-și adăpostise familia și averile: fiul său Nicolae-Vodă încercase să vie spre a-l ajuta, dar fusese de două ori răs-pins, și numai cîteva trupe muntene putură să se strechure, după o ciocnire, cu Sibiieni, până la Mihaï. În schimb, prin pasul liber al Oituzului trecuseră Baba Novac, Deli-Marco, Udrea și Sava Armașul cu cîte-va mii de Romîni și Sîrbi.

De toți, Mihaï avea peste 10,000 de oameni, dar rău îngrijiiți și descurajați. Cu aceștia ar fi putut

risca o nouă luptă numai cu greu. Imperialii îl urmăria și, în fruntea lor, veniau, nerăbdători, Ungurii lui Csáky. La 20, Ungnad și Basta intrau în Alba-Iulia, la 24 oștile biruitoare erau la Sibiiu. Dar ceia ce hotărî pe Mihaï, pe lângă statornica nădejde că Împăratul n'a voit peirea lui, erau întîmplările ce se petrecuse dincolo de munți.

Ajutoarele ce venise din Moldova erau, în adevăr, niște fugari. Jigniți prin cucerirea Moldovei, pe care cucerire căutau s'o împiedece în toate chipurile, Polonia se temeau din partea lui Mihaï și pentru propria lui țară. Circulau zvonuri curioase și îngrijitoare despre firmanul cu litere de aur prin care Sultanul ar fi dat Polonia Voevodului, despre persoanele care erau dispuse să-l sprijine, despre legăturile lui Mihaï cu Cazacii și Țarul, despre o conspirație ortodoxă în Polonia, care ar fi deschis cuceritorului drumul la Tron. Frica de intrigile Casei de Austria, de planurile lui Maximilian de a-și redobîndi tronul pierdut își avu și ea partea în graba și entuziasmul, cu care se luară măsuri pentru a pedepsi pe „Mihaï Munteanul“.

La 20 August, Zamoyski, sufletul Poloniei pe acest timp, un mare general, un om politic energetic și luminat, decî un înfricoșat dușman pentru Mihaï, pornia din Trebowla, cu trupele. Adunînd în cale forțele lui Żolkiewski de la Camenița, ale lui Moise Székely, fugarul ardelean, el trecea Nistrul la 4 Septembrie, cu Sigismund și frații Movilă în

bagajele sale. La 9, el primia trei Ceauși, de la cari afla, cu o plăcere amestecată, ajutorul ce i-l vor da contra lui Mihaï Hanul, Mahmud-Pașa, trimis la Dunăre și forțele navale din Marea-Neagră. El refuza la 13, continuându-și mersul, ajutorul, pe care trebui totuși să-l primească.

La 15, Suceava fu ocupată, dar nu castelul, pe care comandantul ungar era dispus să-l apere. La 18, ziua luptei de la Mirislău, Zamoyski fu înștiințat de răscoala Ardealului prin scrisori ale partizanilor lui Sigismund. La 19, cancelariul trimetea pe drumul Bistriței trupe, supt comanda lui Iacob Potocki, lui Moise Székely și tînărului Stroici, pentru a da mîna cu revoltații și a pregăti restaurarea lui Sigismund.

Căderea lui Mihaï n'o bănuia Zamoyski atît de ușoară: până tîrziu, după ce ieși din Moldova chiar, planul său era să vie în Ardeal pentru a conlucra la zdrobirea dușmanului. Trupele polone se coboriau pe malul drept al Siretului. Din „lagărul de la Siret“ scrie în Ardeal, la 15 Septembrie, Sigismund, care întovărășia pe fostul său dușman de moarte, cancelariul. La Roman abia, Polonii a-flară victoria de la Mirislău, în ziua de 25 Septembrie.

Moldova era pierdută: aceiași soartă amenința Țara-Românească. Nu era vreme de cheltuit pentru Mihaï.

Între doi dușmani, el iertă pe cel mai nou, pe generalul unui Împărat creștin, ale cărui intenții le credea încă bune față cu dînsul. Iertă pe Basta, îl iertă — așa era firea lui pornită și schim-

bătoare — îl iertă, cred, din toată inima, din toată inima lui rînită de învins, de umilit, de gonit. Și, fiind-că iertase pe aliatul foștilor săi supuși, magnații revoltați, el intră în corespondență și cu acești distrugători ai măririi sale.

El trimese la dușmanii săi din Ardeal o scrisoare din 23 Septembrie, prin care oferia să dea ca ostateci pe ai săi și cerea încetarea de arme. I se răspunse de Basta, la 25, printr'o scrisoare de muștrări, care punea condiții : va da familia la Sibiiu pînă în ziua de 30, va renunța la Ardeal, va servi cu oastea unde i se va porunci. Printr'o a doua misiune, în fruntea căreia se găsea Radu Clucerul Buzescu, ginerele lui Mihalcea, Mihaï oferi tot ce i se cerea, dorind numai, ca răsplată pentru ceia ce părăsiasă, libertatea Secuilor și stăpînirea asupra Făgărașului, Gurghiului și Jeciului. Cînd, la 3 Octombrie, Sava Tököly se înfățișă în tabăra de la Sîn-Petru, lîngă Brașov, Mihaï făcu un nou jurămînt Împăratului. La 4, Ungurii ajunseser la Vlădeni, în cercul Feldioarei și Nemții la Șercaia, iar, trei zile după aceasta, Mihaï scria din „lagărul în munții Buzăului“, că primește ori-ce, că-și recomandă familia generozității învingătorului și că trece în Țara-Românească, pentru a-și apăra Scaunul, îngustul cuib dintru început al mării sale puteri și carierei sale glorioase.

La 1^{iu} Octombrie, Poloniî ajunseser acum la Trotuș și, la 5, ei treceau Milcovul. La 9, lagărul năvălitorilor era la Buzău. Aici Zamoyiski primia invitația lui Basta de a respecta trata-

tele și știrea că Mihaï e numai la șese mile de distanță.

În ziua de 12, începeau harțile. Baba-Novac, șeful de haiducî, fu răs pins din valea Năienilor, unde se ascunsese, în calea oștirea polone. La 13, Mihaï însuși se băt u cu întreaga armată dușmană, de dimineață până seara, fără ca soarta războiului să se hotărească în adevăr. Lupta, o luptă de moarte, lupta pentru ultima bucată îngustă a purpurei sale „crăiești“, sfășiate de nenorocire, — continuă a doua zi, tot nehotărîtă, între Polonii din spre șes și Mihaï din munți. Ea se decise numai la 20. Polonii se îndreptau spre Ploiești și Tîrgoviște; Mihaï li tăia drumul la Teleajen, în pădurea Bucovului. Aici își așeză în dosul șanțurilor băltoase tunurile și pedestrima. Cazaciî lui Zamoy ski, infanteria polonă și voluntariî intrară cu curaj în pădure și-î goniră. Cavaleria cancelariului sfîrși bătălia. Mihaï, aproape singur, fugi.

Era fuga cea mai dureroasă, nu fuga din țara eucerită, pe care i-o dăduse norocul, ci fuga din țara lui de naștere, din „moștenirea“ părinților, pe care odinioară o găsisse prea mică și, desfășurîndu-și largile aripî de viteaz, care trebuiaî să-l ducă la Alba-Iulia, o lăsase, desprețuind-o, în sama caimacamilor și apoi a fiului său. Și acum nici aceasta nu putea s'o aibă! Nu mai era un Domn, ci un pribeag, un exilat, unul din acei pretendenți plini de rușine cari colindaî, cerșind sprijin, Europa creștină. Rămăsese, cum spunea el însuși, numai cu capul, cu capul său eroic — și cu fulgerătorul său braț de erou.

Se retrase spre Argeș, unde, cu 9,000 de oameni, dădu ultima sa luptă, la 25 Novembre, cu „Hatmanul“ de paradă, care-l înlocuise, cu Simion-Vodă. Și acesta-l bătut! Din înfrîngere în înfrîngere, urmărit ca de o răzbuflare dumnezeiască pentru păcatele sale de sînge, săvîrșite la mînie, Mihaî ajunsese în munți la hotar. Să se mai lupte? De ce? Dumnezeu! nu voi! să-l ajute. De ce? Cînd ostașii lui acoperise țărîna cîmpiilor de înfrîngere! Cu ce să se împotrivescă Polonilor cancelariului, Moldovenilor lui Ieremia, Turcilor lui Ghiuzeldi-Pașa, restauratorul Giurgiului, pribegilor și nemulțămîților muntenî. El luă drumul Lugoșului, singurul care-î era, în adevăr, deschis. Era și aceasta o cale a Crucii, un drum de exil, dar cel puțin el ducea către Curtea dreptului Împărat, nu către tainița de fiare a Ardealului. Lăsînd țara Turcilor și Polonilor, el alergă să ceară deci Împăratului dreptatea, care i se cuvenia. Prin Baia-de-Criș, Halmagiu, Beiuș, încunjurat de șeptezeci de credincioși numai, stafie rătăcitoare a măririi sale moarte, el apucă drumul Vienei, unde se afla, găzduit la „Cerbul de Aur“, în ziua de 2 Ianuar 1601.

Hotărîrea luată de Mihaî era pe deplin îndreptățită, nu numai de nevoia în care se găsia. În adevăr, Împăratul primise, fără gînduri ascunse, o parte din cererile Domnului și admisesese, într'o formă oare-care, pe cea mai importantă din ele, rămîinerea în Ardeal. Alianța comisarilor și lui Basta cu Statele răscolate ale Ardealului era un act îndrăzneț, pe care, fără nici-o autorizare, aceștia se încumetase să-l săvârșească, răzimîndu-se pe

lipsa unei direcții energice și consecvente în conducerea Imperiului. Împăratul primi, în adevăr, cu plăcere steagurile trimese de generalul său învingător, dar el nu exprimă nici-o judecată în scris asupra celor întâmplate. Basta. denunțase pe Mihaï că stă în înțelegere cu Turcii, că voiă să-l distragă de la lupta contra acestora, că provocase prin tirania sa o mișcare, care, fără intervenția oștirilor imperiale *contra* lui, ar fi dat Transilvania lui Csáky. Însă cînd, după bătălia de la Mirislău, plîngerile lui Mihaï, cererile lui desperate de ajutor, în lupta de moarte cu Poloniă, ajunseră până la Împărat, ele nu fură zădarnice, și ordine de a-l sprijini fură date, din nenorocire prea târziu, Statelor ardene.

Până în ultimul moment al luptelor sale pentru tron, Mihăi se măguli cu gîndul că Împăratul nu-î voește peirea, că el va respecta învoiala făcută cu Pezzen. Scrisoarea învinsului din Oradea-Mare, 12 Decembre, către Împărat e plină de încredere: nici printr'un singur cuvînt nu tradează fugarul frica unui refuz de a-l primi din partea suzeranului și Domnului său. Cînd ajunse la Tyrnau, el constată din două scrisori ale Împăratului că siguranța lui nu era o amăgire de sine.

Domnul gonit stătu mai multe săptămîni la Viena, cerînd audiență Împăratului și expuindu-și dreptatea. Într'un lung memorial, plin de logică și căldură, el înșiră toate serviciile aduse Împeriului, toată seria de acțiuni folositoare creștinătății făptuite de dînsul. Fără cruțare față cu dușmanii săi, dar fără ponegrire, el arată cît de nedreaptă fusese față cu el purtarea reprezentanților imperiali în Ar-

deal. Încă odată, afirma că el n'a călcat înțelegerea făcută cu Pezzen; cînd Basta pătrunse ca dușman, el ceru acestuia un mandat, o scrisoare, o instrucție măcar, pe care generalul nu putu să le înfățișeze. Bătut, el jură din nou, luă toate îndatoririle ce i se cereau; în schimb, nici-un ajutor nu veni să-i ușureze situația în Țara-Românească. Ieși de aici, bătînd pe Turcii cari-î tăiau calea, pentru a fi urmărit, amenințat, privit cu ochi răi de oamenii împărătești, prin mijlocul cărora trecea pentru a merge la Curte. Își cerea înapoi averea, familia, țara.

După multe prelungiri, Mihaï se prezintă înaintea lui Rudolf la 1^{im} Mart. I se promise plata pe două luni a soldaților săi și un stipendiu anual: în Ungaria Superioară, el trebuia să adune trupe pentru ea, unindu-le cu regimentele lui Basta, să recîștige Ardealul pentru Coroana Ungariei. Îi era permis să creadă că și pentru dînsul: cine oare cheltuisese atîta muncă pentru această provincie de ispită și de peire!

Așteptarea Domnului fusese lungă și explicația zăbăvei nu era alta decît veșnica speranță zădărnicească a Imperialilor în credința Ardelenilor. Aceștia țînuse, în Octombre—Novembre 1600, o dietă zgomoasă, în care erau cît pe-aci să proclame pe Sigismund, ca o necesitate politică față de Turci. Se stăpîniră pentru moment și cerură la Praga printr'o solie de trei: pe arhiducele Maximilian, *fără* Germani ca să-l apere; alt-fel, vor îngriji singuri de

soarta lor. Solii sosiră la Curte în cea d'întăiu zi a anului 1601.

Dar, în lipsa lor, lucrurile își urmau cursul lor firesc. Basta, fără trupele, pe care fusese silit să le depărteze, nu era o piedecă pentru ambiția lui Csáky. Acesta, șeful Ardealului pe acest timp, convocă o nouă dietă la Cluj, în Februar 1601. Aici, pentru a-și ușura sarcina de restaurare, el făcu o mare lovitură, arestîndu-și adversarii, cu Gașpar Kornis și Sennyei în frunte. Basta fu pus supt pază și Sigismund proclamat principe al Ardealului, fără nici-o rezistență. Baba-Novac fu ars de calău; iar Basta expulzat din provincie, cu toate onorurile cunvenite, și Sigismund intră din nou, — scăpînd de arestul în care-l ținea Ieremia și Poloniî, la Botoșani, unde ajunsese la 15 ale lui Mart, — în cetatea Bistriței, întovărășit de cei trei delegați ai Ardealului, cari mersese să caute în străinătate neprețuita sculă. La 27 Mart, o alegere formală legitimă situația lui.

La 11 Februar, Ardeleniî, sperjuri pînă la monotonie, cutezară să trimeată pe Ștefan Kakas la Praga pentru a îndreptăți incalificabila lor ispravă. Data aceasta, Rudolf, saū acei care-l conduceau, avură simțul demnității, care li lipsia așa de des. Solul perpetuilor conspiratorî nu fu primit, și o expediție se organiză contra Ardealului.

În April, Mihaî plecă din Viena. La 11 Maiu, el era la Cașovia, unde noul guvernator al Oradiei-Mari, Ferrante Gorzaga, îl împăca cu Basta. In fruntea a peste 10,000 de oameni, Domnul, setos

de răzbunare, se stabili la granița Ardealului, la Maitin, unde, la 7 Iulie, după învoială, veni să-l găsească, cu o oaste egală, Basta.

Sigismund, căruia dieta-i votase subsidii contra lui „Basta“, venia de la Șimlău cu vre-o 30,000 de Ardeleni, Moldoveni, supt Bucioe Spătarul, și cîți-va Tatarî. El se retrase la 11, după cîte-va mișcări neizbutite, și se opri iarăși la Șimlău. La 16, fu o ciocnire de avangardă fără rezultat important. Dar, complectîndu-și trupele cu cavaleria germană, aliații plecară la 31 Iulie, către Ardeal și, la 3 August, ei se găsiau în fața dușmanului.

La 5 oare de sară, după cîte-va harțe lîngă satul Goroslău, Ardelenii se hotăreșe să părăsească movila ocupată de ei, pentru a petrece noaptea în șes. Atunci, după îndemnul lui Mihaï, Imperialii îi atacară pe neașteptate, cu furie. Artileria lui Sigismund fu luată, și un atac viguros al cavaleriei sileziene și al călăreților lui Mihaï îi risipi pe cîmpie. Fără armată aproape, Sigismund fugia — din noî! — la Deș, apoi, prin Rodna, în Moldova pentru a-și ispăși păcatele la mănăstirea Neamțului. La 21 August, el scria „din tîrgul Bacăului“, proscris etern al ticăloșiei sale.

Biruința era evidentă, incontestabilă, strivitoare pentru trădătorii din sistemă. Ea fusese cîștigată pentru Împăratul, supt steagurile căruia luptase învingătorii, cari stăteau toți în solda lui. Ardealul era să fie o provincie a Casei de Austria. Dar — și aceasta era întrebarea de căpetenie — cine era să reprezinte pe Împărat? Vasalul per-

secutat, gonit, iertat, care era Mihaï; „Romînul“ bănuït, invidiat și temut? Saū soldatul de profesie, care n'avea decît cauza pe care era plătit s'o apere, lefegiul din vocație, Basta, de sine stătător saū ca locotenent al comodului arhiduce Maximilian?

De sigur că Basta. Dar Curtea, care judeca ast-fel, și nu putea să judece alt-fel, să prefere adecă un concurent, mai mult saū mai puțin fățiș, unei sigure unelte, — Curtea Împăratului bolnav, al cărui spirit era umbrit din ce în ce mai deplin de negrele aripî ale nebuniei, se temea de Mihaï. Se temea de dînsul, așa învins și umilit cum părea.

Naturî ca a lui se ridică răpede din toropirea momentului, și încrederea lui ar fi fost contagioasă. Încununat din nou cu laurii biruinții, încunjurat de nimbul purtătorului de victorie, el ar fi răsculat, fără a pronunța un cuvînt, cele două țeri românești, saū cel puțin aceia care era mai mîndră de acest uimitor fiu al ei. Movileștii nu erau nici iubiți, nici temuți, și ast-fel de oameni nu formează stavile pentru cineva cu însușirile lui Mihaï. Ar fi trebuit decî pentru a-l scoate iarăși deciziva intervenție a lui Zamoyski. O asemenea intervenție trebuia să pară însă primejdioasă Imperialilor, cari aveau rațiunî să urească temeinic pe acest stîlp al Poloniei dușmane.

Decî, era mai bine să se lese Ardealul lui Mihaï, în condițiile pe care Împăratul le fixase în Septembrie 1600 saū în altele, mai puțin favorabile pentru guvernatorul pe viață. Era mai bine, gîndiau sfetnicii lui Rudolf, odată ce Ardealul nu

poate fi luat înapoi fără brațul viteazului; dar era mai cuminte să nu se spuie Voevodului nimic limpede în această privință, să i se lese, diplomatic și prevăzător, îndoieli și lui Basta, dușmanului, rivalului, speranțe. Cine știe? Se întâmplă une-orî lucruri neașteptate și fericite pe care nu le aprobî și nu le-ai fi recomandat. Și Basta era un om îndrăzneț, un politician de școală italiană, care asculta de instrucțiile împrejurărilor, gata să le justifice apoi, pe aceste instrucții nescrise, neiscălite și nepecetluite, prin pecetea mai mult decît împărătească a succesului. Sînt tăceri care sînt sfaturî, precum altele înseamnă o aprobare. Și, trimetînd la luptă contra răsculaților pe cei doi împăcați *inter pocula*, pe cari i-ar fi putut într'adevăr uni numai înfrîngerea comună, și nu biruința, ministrîi lui Rudolf tăcură. Să bată pe Sigismund, acesta era ordinul, singurul ordin. Dar pe urmă? Natural, să facă raport și să aștepte... Saū, și alt-fel... Se întâmplă — socoteala fusese bună — *alt-fel*.

Biruitorii se certară deci imediat, pentru glorie. Steagurile dobîndite fură trimese la Praga de fie-care din cei doi șefi cu oameni deosebiți. Împărțirea tunurilor întîmpină greutate. Mihaî voia să meargă la Făgăraș, unde erau închiși ai săi, pe cari nu-î mai văzuse de atîta vreme și cari erau așa de aproape de hotarul muntean pe care-l apăra numai paloșul fără putere al lui Vodă Simion, Moldoveanul. Basta cerea să se îndrepte oastea spre cetăți pentru a le ocupa. La plecarea de la Cluj isbucni cearta. Ajunși supt Turda, cei doi rivali

ireconciliabili erau în cele mai rele relații. Chemat la un consiliu de război, Mihaï nu veni. A doua zi, la 19 August, o trupă de Germani și Valoni, supt Beauri și Mortagne, fu însărcinată, contra ori-cărui drept, să aresteze pe incomodul „Valah“ și, de se va opune, să-l omoare. Era o sentență de moarte, și ostașii cărora li se dăduse misiunea înțelegeau ușor asemenea lucruri. Mihaï puse mîna pe sabie: *Eă prins!* Călăii săi îl măcelăriră: un topor îl lovi în pîntece, și capul celui căzut în sînge fu despărțit de trup de un asasin emerit. Neiertătorul Basta nu cruță înjuriile cele mai crude viteazului, pasionatului și marelui său rival.

Îndreptăția ceva această execuție? E aproape inutil să se mai discute întrebarea. Mihaï nu era subordonatul lui Basta și nu putea decî să fie pedepsit pentru nesupunere. Fie-care avea oștile sale, cărora el li dăduse steagul și le primise jurămîntul. Colaboratori egali în autoritate, fie-care între soldații săi, învingătorii tristului Báthory trebuiau, în caz de neînțelegere, să ceară, întrerupînd acțiunea lor comună, instrucții de la cei cari-î trimesese pentru a învinge și... a nu se înțelege pe urmă.

Scuza lui Basta — sînt acțiuni folositoare pe care autorul lor trebuie să le scuzeze față de aceia care le aprobă și fără de aceasta — scuza ucigașului după moda italiană fu întăi, că Mihaï trăda. În ce stătea această trădare?

În dorința de a lua Ardealul pentru sine.

Dorința aceasta o avea, de sigur, acela care luptă acum a doua oară pentru a da țara Împăratului. Avem scrisorile lui către vechii săi credincioși, Secuții, date la 19 Iulie, din Maitin. În ele, nu e de loc vorba de Basta, ci de restabilirea situației anterioare revoltei magnaților. Radu Clucerul și Stoica vor ajuta pe Secuți, dacă ei, amintindu-și de sîngele pe care strămoșii lor l-au vărsat totdeauna pentru libertate, se vor ridica împotriva uzurpatorului Sigismund, care, întors în țară cu rușine, cu rușine o va părăsi. Uzurpatorul dispărînd, de sigur că stăpînul legitim, ale cărui drepturi le luase, adecă el, Mihaï, va căpăta puterea. Dar întru cît credința că Împăratul îi va acorda guvernul Ardealului constituia un act de trădare din partea lui Mihaï? Doar nu i se spusese nimic în privința soartei viitoare a țerii, și el putea spera pentru dînsul o situație potrivită cu meritele nouă pe care și le cîștigase.

Dar Basta avea și dovezi scrise: scrisoarea lui Mihaï către boierii Udrea, Negrea și Stoichiță și scrisoarea către Ibrahim-Pașa de Timișoara, scrisori injurioase pentru „Sașii fără omenie“, cari erau Rudolf și oamenii săi, și pline de protestări de credință față de Împăratul serios, cel de la Țari-grad. De unde veniau aceste scrisori? De la Sigismund, care avea tot interesul să bage zizanie, înainte de luptă, între dușmanii săi. Erau originale sau copii? Principele Ardealului trimese lui Basta copii, iar celui mai puțin interesat și cunoscător, lui Gonzaga, niște originale, pe care acesta le declară că sînt tot copii. În ce limbă sînt

scrise scrisorile? În latinește, de Banul Mihalcea, atunci cînd Banul nu putea ști, de și chiot, latinește, atunci cînd era natural să se scrie boierilor românește, iar Pașei din țara semi-sîrbească a Banatului, slavonește, dacă nu turcește. Ce dată aū? Una singură, cea adresată boierilor, are data de 1° Maiū, Cașovia; știm însă că Mihaī sosi în acest oraș (a observat și Gonzaga anacronismul!) la 11 Maiū, și, dacă ar fi o dată în stil vechiū (1=11), Sigismund ar fi notat lucrul și Mihaī ar fi spus la început că scrie în ziua sosirii sale în oraș. Apoi „Io“ se traduce în titlul Domnesc prin „ego“, nu prin „Iohannes“, cum, de sigur, ar fi făcut Mihaī saū, scriitorul saū; limba e strașnic de barbară, de familiară, și nu ast-fel putea scrie un mare Domn, chiar detronat, celor mai de aproape intimi ai săi. În fine, corespondentul obișnuit al lui Mihaī în Țara-Românească pare a fi fost, nu Udrea, ci Radu Buzescu.

Basta pretinse că Mihalcea s'ar fi recunoscut ca scriitor al celor două documente. Dar aceasta se afirma după mișeleasca zugrumare, fără judecată, a vrednicului și bătrînului ostaș.

Să mai vorbesc de acuzările că Mihaī se răzbuna pe morți și pe vii, puind pe ai săi să ardă cetățile și să despoaie mormintele, pentru a dăuna reputația Împăratului? Dar cine putea stăpîni drojdia tururilor noroadelor sălbatece, pleava căzăcească și ungurească, din care se alcătua în cea mai mare parte o armată de pe acel timp, — a lui Mihaī ca și ori-care alta? Oare n'a rămas Basta însuși neșters în amintirea Ardealului ca patronul și or-

ganizatorul jafului, pe care, fără a-l recomanda sa-l porunci, nu putea să-l oprească?

Ce rămîne decî din îndreptăţirile plăzmuite pentru a curăţi pe vinovaţi de mustrarea omorului?

La 17 August, cu două zile înaintea omorului, Împăratul adresa lui Mihai, ca răspuns la notificarea victoriei, o scrisoare care nu era să-l mai găsească în viaţă. Rudolf îi mulţămia foarte călduros pentru vitejia şi credinţa ce dovedise, îi promitea bani pentru trupe şi concursul armelor imperiale pentru a-şi reocupa ţara de naştere; el arunca într'un viitor mai îndepărtat cucerirea Moldovei şi asigura pe învingătorul lui Báthory „că-î va dovedi iubirea şi dărnicia într'un chip mai larg, cînd afacerile Ardealului vor fi aduse la linişte“. Pe cînd, într'o scrisoare mult mai scurtă şi mai rece, Basta căpăta numai promisiunea că „î se va dovedi prin fapte, în orî ce se va putea, graţia împărătească“. Cred că cel d'întăi ar fi avut temeiu să speredze mai mult decît cel de-al doilea acordarea guvernului ardelean, pe care-l urmăria amîndoi şi care-î înduşmănisise.

Abia plecase scrisoarea şi vestea asasinatului ajunsese la Praga. Împăratul tăcu şi, cîteva zile după primirea noutăţii, trimeţînd pe Radibrati şi Petru Armeanul la Buzesţi, la mitropolitul muntean şi la alţi boieri pentru a da explicaţia faptului, el vorbeşte cu linişte de „întîmplarea omorului lui Mihai, Voievodul Ţerii-Româneşti“. Iar, peste cîteva luni, arhiducele Maximilian declară că nu cu-

noaște „adevărata cauză“ a omorului, dar nu dezaprobă pe Basta. „Non succensemus“!

Politică habsburgică și spaniolă. Fusesse practică față de Egmont în Țerile-de-Jos și va fi practică față de Waldstein în Boemia.

Așa, printr'un omor, care era o crimă, o crimă utilă pentru Imperiali, se sfârși Mihai-Viteazul, victima talentelor ca și a greșelilor sale. Greșelile — pe care cine nu le-ar fi făcut? — le-a plătit el cu nenorocirea sa, cu prețul vieții sale, iar gloria lui e gloria noastră, o glorie care nu se stinge, ei, răsărind, dumnezeesc stîlp de pară, din adîncimea trecutului fără noroc, îndreaptă pașii poporului nostru către ultimul scop al tuturor silințelor românești, Canaanul Unității desăvîrșite a neamului.

Într'o carte populară, nu se poate trimete la izvoare. O expunere critică a izvoarelor nu-și are nici ea locul într'o publicație de această natură. Persoanele care întrebunțează cărți de erudiție vor găsi o asemenea cercetare în Prefața volumului XII din Colecția de documente Hurmuzaki, volum în care-mi propun a cuprinde materialul inedit relativ la Mihai-Viteazul, pe care-l posed și care n'a fost decît pe alocuri întrebunțat în această carte.

Totuși, cred folositor a da cîteva foarte scurte și sumare indicații.

Cetitorul ar face rău dacă ar acorda lui Bălcescu o importanță istorică prea mare, în starea actuală a cunoștinților. „Istoria lui Mihai-Viteazul“ a acestui harnic și conștiincios lucrător, cu formă literară de poet, e scrisă, în cea mai mare parte, după cronică, mai ales după cele străine.

Bălcescu, trăind în timpuri de romantism, imitînd expunerea unui Augustin Thierry, căuta în aceste izvoare informații interesante, colorate, bogate. De unde rezultă că el n'a înlăturat povestirile târzii, poveștirile de imaginație, și a preferat totdeauna o descriere plastică, circumstanțiată, în-

naintea unui adevăr istoric mai sărac și mai puțin strălucitor.

De la Bălcescu, nu s'a mai scris toată istoria lui Mihaï în forma unei monografii distincte. Lucrarea d-lui Gr. G. Tocilescu asupra familiei Voevodului și aceia asupra lui Mihalcea sînt astăzi învechite, ca formă literară și ca informație, și se razimă pe o critică insuficientă. D. Xenopol, care a consacrat lui Mihaï-Vodă o mare parte din volumul III al „Istoriei Romînilor“, întrebuintează unele din materialele nouă și dă, pe bază mai ales documentară, o povestire interesantă și adevărată în liniile generale. D-sa păcătuiește însă, ca de obicei, prin informația neîndestulătoare. Inedite nu folosește de loc, și, pentru izvoarele narrative, d-sa se razimă numai pe Bălcescu. Acesta și vol. III și IV din Hurmuzaki formează baza expunerii celui mai de talent și mai bine pregătit popularizator al istoriei românești, în țară și în străinătate.

În ungurește s'a publicat de d. Ladislas Szádeczky, profesor la Universitatea din Cluj, o carte studiată cinstit, asupra relațiilor dintre Mihaï și Ardeal. N'o pot judeca necunoscînd limba, dar sînt în stare a recunoaște însemnătatea mare a documentelor nouă cuprinse în cele două Apendice, ce întovărășesc lucrarea, după care vecinii noștri cunosc cariera Voevodului și-î apreciază rolul.

Am scris această monografie, — un fel de orientare pentru lucrarea mult mai întinsă ce pregătesc de mult timp, — pentru istoria Romînilor, pe

care un ministru român o destina Expoziției din Paris și pe care altul, cu vederi mai practice (căci o țară reprezentată prin cerealele, scoarțele și animalele sale, nu mai are nevoie a se recomanda lumii prin trecutul său), zice altul cu vederi mai practice a declarat-o inutilă. Când am primit invitația de „a nu mai scrie“, apucasem a scrie, din partea ce mi se destinase, istoria lui Mihaï-Viteazul. E lucrarea de față.

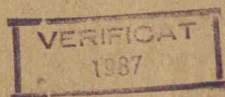
Am căutat a spune pe scurt, într'o formă simplă, singure faptele caracteristice, alese printre cele riguros exacte.

Am întrebuințat mai ales :

Ca material narativ: *a)* Cronica de Curte a lui Mihaï, tipărită, într'o formă latină, de Walter și reprodusă și în *Tesaurul* lui Papiu Ilarian, I. Ea merge până la 1597; *b)* Cronica Buzeștilor, intercalată în Cronica „anonimă“ a Țerii-Rcmănești, compilată de Logofătul Cantacuzinilor, Stoica Ludescu și tipărită în *Magazinul istoric*, IV; *c)* Cronica lui Iacobinus, secretariul lui Sigismund Bathory, tipărită în Schwandtner, *Scriptores*, I; *d)* Cronica ardeleană, redactată după amintirile lui Basta de Ciro Spontoni (Veneția, 1658); *e)* Cronica lui Decius Barovius, cuprinsă în *Monumenta Hungariae historica, Scriptores*; *f)* Cronica lui Szamosközy, în aceeași culegere; *g)* Cronica lui Simigianus, tipărită de Eder și Mildenberg; *h)* Cronica lui Wolfgang Bethlen, redactată pe baza celor trei cronici precedente și suplinind lacunele pe care le oferă manuscrisurile lor păstrate; *i)* Cronica turcă a lui Naima, tradusă englezește

de Fraser; j) Cronica lui Heidenstein, și în Hurmuzaki, XI¹⁾.

Ca documente: a) documente din Viena, tipărite în Hurmuzaki, III¹ și IV¹; b) cele venețiene, în aceeași colecție, VIII, III² și IV²; c) cele polone în Hurmuzaki-Bogdan, I-II (*Supl.* II, I-II); d) cele de proveniență deosebită, în Hurmuzaki, XI; e) cele românești din *Analele Academiei Române*, XX; f) ineditele din Viena, rezumate sau publicate în Szádeczky; g) ineditele (acestea și altele) din colecția mea, care rămîne să formeze vol. XII din Hurmuzaki.

¹⁾ Indicațiile bibliografice mai precise în indicele bibliografice la Iorga, *Chilia și Cetatea-Albă* și Hurmuzaki, XI. — Am mai tratat istoria Domnului, din alte puncte de vedere, în *Basta și Mihai-Viteazul* (Herz, 1895) și *Doă conferinți*, (Socecă, 1898).